

El call de la vila de Cardona i el seu fossar (segles XIV i XV): una proposta per a la seva ubicació*

Andreu GALERA PEDROSA

Arxiu Històric de Cardona. ORCID: 0000-0002-5606-8798

Rebut: 19.11.2024 — Acceptat: 14.07.2025

Resum. La vila de Cardona va acollir una petita comunitat jueva d'ençà de la segona meitat del segle XIII l'existència de la qual es va perllongar tota la centúria següent sota el domini i la protecció dels seus senyors jurisdiccionals, els vescomtes i comtes de Cardona. Enfront de la ubicació del call proposada pels cronistes vuitcentistes de tradició romàntica, aquest treball en planteja una de nova situada en el sector de la Serra i la torre anomenada la Fortesa, propietat dels senyors de la vila. A la vegada que també en localitzem el fossar en el sector dels Collars, en el marc de l'evolució experimentada per aquesta comunitat en el decurs dels segles XIV i XV, i les dades aportades per la documentació notarial local, inclosos els anomenats *Libri Iudeorum*.

Paraules clau: Cardona, edat mitjana, documentació notarial, *Liber Iudeorum*, urbanisme, call jueu, torre dels Jueus, fossar dels jueus

Correspondència: Andreu Galera Pedrosa. Arxiu Històric de Cardona. Carrer de Graells, 37-39 (Casal de Graells). ES-08261 Cardona. UE. Tel.: 00 34 938 692 633. A/e: galerapa@cardona.cat.

* Aquest estudi forma part del projecte de recerca titulat «Desigualdad, movilidad y conflicto social en el mundo urbano (Cataluña y Mallorca, s. XIII-XVI)» (ref. PID2022-141368NB-C22), finançat pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats d'Espanya (MCIN/AEI /10.13039/501100011033/) i pel Fons Europeu de Desenvolupament Regional (FEDER), i del projecte «La arquitectura gótica en Cataluña y Mallorca: pervivencia, conservación, materialidad y reutilización» (PID2023-147071NB-I00). Així mateix, s'inscriu al grup de recerca consolidat Renda i Fiscalitat a la Catalunya Baixmedieval (ref. 2021 SGR 01151).

The Jewish quarter of the town of Cardona and its cemetery (14th and 15th centuries): a proposal regarding location

Abstract. As of the second half of the 13th century, the town of Cardona was home to a small Jewish community, which existed throughout the following century under the rule and protection of its jurisdictional lords, the Viscounts and Counts of Cardona. This article challenges the location proposed for the *call*, or Jewish quarter, by 19th-century chroniclers of the Romantic tradition, suggesting a new location in the area of la Serra and the tower known as la Fortesa, which was the property of the lords of the town. Additionally, we situate the *call*'s cemetery in the Collars area, based on the evolution of the community over the 14th and 15th centuries and on data from local notarial documentation, including the *Libri Iudeorum*.

Keywords: Cardona, Middle Ages, notarial documentation, *Liber Iudeorum*, urban layout, *call* (Jewish quarter), Jewish cemetery

1. Introducció

L'estudi que presentem tot seguit, juntament amb els vint-i-un documents inclosos a manera d'apèndix, és un primer avançament del buidatge efectuat de les sèries documentals conservades relatives a les escriptories locals del castell i vila de Cardona, amb la voluntat d'aplegar el màxim de dades possible sobre la comunitat jueva establerta en aquest nucli urbà de la Catalunya Central a partir del segle XIII.

La raó d'aquest buidatge va ser la localització d'una necròpolis a la banda sud de la vila, arran de les obres endegades el 2015 per l'Ajuntament de Cardona i la Fundació SHE per rehabilitar l'antic camp d'esports municipal. Els treballs a l'entorn del camp varen posar al descobert un interessant jaciment arqueològic, amb una primera fase d'ocupació d'època romana i una de posterior amb una quarantena d'inhumacions d'època medieval. La recerca iniciada aleshores per l'arqueòloga municipal, Ainhoa Pancorbo, va evidenciar la necessitat de recórrer a la documentació com a font complementària per a entendre la funcionalitat d'aquest fossar i la seva cronologia.

Certament, la seva ubicació fora muralles i a la façana de migdia de Cardona, entre l'anomenat Campet de la Sal i les oliveres de les Ànimes, i a tocar del vell camí que menava fins al seu cèlebre salí ens convidava a cercar les respostes a les nostres preguntes fora de la comunitat vilatana de confessió cristiana que des dels segles XI i XII tenia com a referents els cementiris de les

respectives parròquies de Sant Vicenç del castell i la seva sufragània de Sant Miquel de la vila. La proximitat de les sepultures a les aigües de les fonts de la Pomalla i Can Conills, així com la seva orientació vers llevant i les plantacions d'oliveres de la partida dels Collars que les envoltaven, ens varen dur a plantejar com a primera hipòtesi de treball que aquest conjunt d'enterraments podia correspondre a la comunitat jueva documentada a Cardona per al període baixmedieval. De fet, una referència bibliogràfica ja ens situava el fossar dels jueus entre els oliverars dels Collars,¹ però calia acabar de precisar aquesta ubicació en relació amb el jaciment localitzat.

Més enllà del mètode arqueològic, les fonts escrites podien contribuir a confirmar o desmentir aquesta primera hipòtesi de treball. Calia aprofitar les immenses possibilitats que les sèries documentals conservades de l'edat mitjana ens ofereixen per a l'estudi del territori i la seva transformació en relació amb la necessitat de registrar la propietat de la terra i els seus drets inherents, així com la seva diversitat i riquesa, des dels primers capbreus fins als llevadors moderns.²

L'any 2016 iniciàvem l'estudi de la documentació relativa als títols de propietat de l'àrea afectada per l'excavació arqueològica del camp d'esports municipal. En el decurs dels tres anys següents es va dur a terme un buidatge exhaustiu de la documentació de l'Arxiu Històric de Cardona (AHC) i de l'Arxiu Parroquial de Sant Miquel i Sant Vicenç (APSMV) sota la voluntat de poder-ne analitzar i reconstruir l'evolució retrospectiva en el temps i constatar les transformacions sofertes pel parcel·lari en funció dels usos donats a aquestes propietats. Igualment, els treballs van incloure també els fons notariais de la vila de Cardona conservats entre la Biblioteca de Catalunya (BC), l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), la Biblioteca Universitat de Barcelona - Fons Antic (BU), l'Arxiu Comarcal del Berguedà (ACB) i l'Arxiu Diocesà de Solsona (ADS). Per a fer-nos-en una idea, es van llegir una vuitantena de manuals per al període comprès entre 1359 i 1430, entre llibres sencers i fragments conservats, que sumen més d'onze mil folis. Sense oblidar la sèrie dels *Librorum Iudeorum*, que abasten els períodes de 1312-1314 i 1330-1334.³

1. BACH, «Els jueus del comtat de Cardona», p. 287.

2. ABBÉ, «Le paysage peut-il être lu à rebours?»; ORTI i TO, «Des terriers médiévaux et modernes».

3. CASAS, «El “Liber Iudeorum” de Cardona (1330-1334)».

El conjunt de dades aportades havia de servir per a contrastar, matisar i enriquir les aportacions fetes des de la recerca arqueològica i l'excavació de les diverses àrees intervingudes. Finalment, la datació per carboni 14 de les inhumacions i l'evolució del parcel·lari mostrada per la documentació coincidiren a assenyalar que la necròpolis excavada no es corresponia amb el fossar dels jueus de Cardona.⁴

Tanmateix, en el decurs d'aquests tres anys (2016-2019) s'havien pogut aplegar més de mil referències relatives als jueus locals i a la seva organització comunitària amb el seu call com a referent i d'altres serveis públics com el fossar. Ara ha arribat el moment de publicar les dades més rellevants pel que fa a la seva ubicació i evolució en el temps fins a arribar a la seva extinció a la dècada de 1420.⁵

2. L'assentament jueu a Cardona

Les referències més antigues aportades per la documentació assenyalen que l'establiment d'una comunitat jueva a Cardona s'ha de situar en el decurs de la segona meitat del segle XIII.⁶ Així, l'estudi de Francesc de Rocafiguera pel que fa als jueus a Moià ens permet testimoniar les activitats creditícies de Baró Vidal, jueu de Cardona, a l'àrea nord del Bages, el Moianès i la Plana de Vic entre els anys 1280 i 1293.⁷ Els jueus es van assentar aquí a semblança d'altres comunitats properes com ara la de la Seu d'Urgell (1255),⁸ sota jurisdicció eclesiàstica, i les de Puigcerdà (1260),⁹ Berga (1279),¹⁰ Manresa (1266)¹¹ i

4. PANCORBO, MARTÍN i GALERA, «Les intervencions arqueològiques», p. 185-188.

5. Els resultats d'aquesta recerca van ser objecte d'una primera presentació feta a manera de conferència llegida el divendres 18 de maig de 2018 a l'Arxiu Històric de Cardona sota el títol «Auge i declivi d'una comunitat jueva a la Catalunya dels segles XIV i XV: el cas del call de Cardona».

6. Vull agrair els comentaris i suggeriments aportats per Jaume Riera en relació amb el llibre de 1312-1313 conservat a la secció de manuscrits del Fons Antic de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona i la correspondència creuada entre Serra Vilaró i Miquel Rosell sobre la seva datació. MIQUEL, *Inventario general de manuscritos*, II, p. 297-298.

7. ROCAFIGUERA, «Notícia de la presència de jueus a Moià en el segle XIII».

8. BATLLE, *L'aljama de la Seu d'Urgell medieval*.

9. DENJEAN, *Juifs et chrétiens: De Perpignan à Puigcerdà*.

10. SERRA, «Aproximació a l'estudi de la comunitat jueva medieval al Berguedà».

11. SARRET, *Els jueus a Manresa*; BENET, «L'origen i desaparició dels jueus de Manresa (1294-1392)».

Cervera (1280),¹² sota jurisdicció reial. I, és clar, la de Solsona (1252-1286), sota la senyoria compartida dels vescomtes de Cardona i el paborde de la canònica de Santa Maria, on els jueus van ser objecte de la disputa entre ambdós senyors pel que feia a la seva titularitat.¹³

Certament, els jueus eren considerats una propietat del rei, raó per la qual se'ls conceptuava com una regalia. En principi, els barons i altres nobles de la terra podien tenir jueus establerts als seus dominis si el monarca concedia el permís. Tanmateix, entre els més de cinquanta privilegis reials coneguts,¹⁴ no consta cap llicència reial a favor dels vescomtes de Cardona que acrediti el com i el quan del seu establiment, si bé no ens sobta, ja que tant Ramon Folc V (1241 - † 1276) com el seu hereu Ramon Folc VI (1276 - † 1320) i els seus successors van ignorar sovint les regalies com ara el dret a celebrar fires o el dret a percebre imposicions.¹⁵

La lectura dels protocols de l'escrivania pública de la vila de Cardona conservats d'aquest període ens permet constatar les possibilitats que ofereixen per a l'estudi d'aquesta fase inicial. Així, el buidat del manual conservat a l'Arxiu Comarcal del Berguedà dels anys 1277 i 1278 ens ha permès aplegar fins a dinou referències als jueus que integraven aquesta primerenca comunitat.¹⁶ A banda del ja esmentat Baró Vidal, els seus noms són Issach Salvadel, Issach i Samuel Lobell, Levi Issach i la vídua Manresa, mare dels germans Astruch i Issach Coffen. Tots dinou registres, llevat de dos, corresponen a les seves activitats financeres.¹⁷ Alguns porten les anotacions marginals del notari, com ara la indicació «ad forum domini», que creiem poder relacionar amb la seva condició

12. DURAN, «Referències documentals del call de juhéus de Cervera».

13. RIU, «Aljama hebrea de Solsona».

14. RIERA, *Els poders públics*, p. 26-45.

15. El rei, però, havia de ser conscient de l'existència d'aquests jueus a Cardona i de la seva potestat sobre ells, atès que el juliol de 1280 va manar als seus oficials compellir els jueus de Solsona, Cardona, Berga, Vic, Manresa i Granollers a contribuir en els diners a pagar pels jueus de Barcelona, acció concretada pels secretaris del call d'aquesta darrera ciutat (CARRERAS, «Caciquisme polític en lo segle XIII», p. 134-143).

16. Arxiu Comarcal del Berguedà (ACB), B.17.1.4.1, s. f.

17. Com ara els 100 sous melgoresos que Issach Salvadel reconeixia tenir per Guillem Mercer, amb carta signada el 3 de novembre de 1277. O els 6 sous barcelonesos (s. b.) i 6 diners barcelonesos (d. b.) de la mateixa moneda que Pere Hortalà reconeixia deure a Samuel Lobell per raó de préstec (*causa mutui*) amb data de l'11 de juny de 1278, sota el compromís de restituir-lo abans de la propera festa de Santa Maria de setembre i pagar un interès d'una pugesca per sou i setmana si excedia el termini establert.

d'homes propis dels senyors de la vila, els vescomtes de Cardona. I la seva relació dins els «assumpes dels jueus» («in materiali iudeorum»), potser com a preludi de les sèries documentals específiques conegudes com a *Libri Iudeorum*.¹⁸

Res no podem dir sobre la procedència d'aquestes primeres famílies i els seus lligams de sang. Així i tot, creiem que encara hi ha molt camí per recórrer. Els altres quatre manuals conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i a la Biblioteca de Catalunya del període que va des del 1273 fins al 1294 són susceptibles d'aportar encara molta més informació.¹⁹

L'arribada d'aquests jueus i les seves famílies a la vila de Cardona s'explica per l'interès que el seu senyor podia tenir per afavorir l'exercici d'activitats creditores en l'àmbit de les terres sotmeses a la seva jurisdicció, a semblança del model aportat per Víctor Farías en el seu estudi sobre la vila de Peralada i els privilegis atorgats pels vescomtes de Rocabertí per establir-hi una comunitat jueva.²⁰ Ambdues parts sortien beneficiades en allò que ha estat denominat una *mutual economic attraction*. Per un costat, els jueus aprofitaven l'oportunitat que els oferia una vila mercat necessitada de capitals i crèdit en un cicle expansiu de l'economia. Mentre que el senyor consolidava el seu poder en promoure la prosperitat econòmica dels seus vassalls i incrementar, així, els ingressos de la seva hisenda.²¹ Aquest interès podria explicar la disputa entre el vescomte de Cardona i el paborde de Santa Maria per atribuir-se els jueus establerts a Solsona, l'any 1252. A la vegada que dona sentit a l'establiment d'altres comunitats jueves a Calaf i Castellfollit de Riubregós per estructurar així una xarxa financera en l'àmbit de la senyoria dels Cardona que possibilitava l'obtenció de crèdit als principals nuclis de població.

Aquesta incipient comunitat apareix ja consolidada a la primera meitat del segle XIV. La seva representació corresponia a l'aljama o assemblea, que vetllava per la seva organització social, cultural i religiosa a semblança dels altres assentaments jueus de Solsona, Calaf i Castellfollit sotmesos als senyors de Cardona.²² I al capdavant hi trobem els secretaris designats any rere any, la

18. LLOP, «Els *Libri Iudeorum* als arxius catalans».

19. Biblioteca de Catalunya (BC), Batllia de Cardona, Bat Car 7/7, 41/1 i 41/2, s. f.; Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Notarials, Cardona, Ca-0543, s. f.

20. FARÍAS, «*Privilegium et enfranchimus et libertatem concedimus*».

21. CHAZAN, *Reassessing Jewish Life in Medieval Europe*; BOTTICINI i ECKSTEIN, *The Chosen Few*.

22. La gestió comuna d'aquestes aljames s'endevina en el debitori per un import de 1.000 s. b. reconegut el gener de 1391 per Ferrer Ravalla, jueu de Calaf, a favor del seu pare,

gestió dels quals apareix reflectida de manera molt subtil en la documentació treballada.²³

En aquest sentit, la documentació aportada per Montserrat Casas en la seva edició del *Libri Iudeorum* de 1330-1334 és prou eloqüent pel que fa a l'existència d'aquesta comunitat i de l'espai físic que ocupava, el call. Un primer exemple ens l'aporta el debitori «causa mutui» signat el 15 de maig de 1332 per Astruch Coffen a favor d'Abraham Vidal, jueus tots dos de Cardona, per un import de 100 sous barcelonesos (s. b.) a restituir en el termini de dos anys, i amb especial obligació de les dues cases que tenia en el call jueu de la dita vila («in callo iudaycho Cardone»). Les seves confrontacions eren les cases dels hereus de Maymó de Manresa, el vial públic i la casa de Jaume de Brou. El domini alodial d'una d'aquestes dues cases corresponia al senyor de Cardona a cens d'una gallina, mentre que per l'altra el creditor rebria un cens anyal de 9 s. b.²⁴

Un segon exemple el tenim en el reconeixement fet el 21 de desembre de 1332 per Vidal Maymó, el fill i hereu universal del difunt Maymó de Manresa, jueu de la ciutat homònima, a favor del seu curador legal, Abraham Vidal, jueu de Cardona que acostumava a residir a Manresa. Vidal declarava que Abraham havia pagat a Guillem Vinyoles, de la vila de Cardona, 500 s. b. dels seus propis diners. Aquests diners corresponien a l'amortització i retracte de la venda feta pels seus pares, Maymó de Manresa i Regina, i Bonafilla, la mare de Maymó (i, per tant, àvia de Vidal), aleshores ja difunts, de les dues cases que tenia en el call jueu de Cardona («illas duas domos eorum sitas in callo iudaicho villa Cardone») a favor de l'esmentat Guillem Vinyoles i per idèntic import. Per aquesta raó, el primer donava i cedia a favor del segon les esmentades dues cases del call. A l'establiment fet aquest mateix dia es diu que ambdues cases quedaven sota el domini del vescomte de Cardona «ut est assue-

Astruch Ravalla, del mateix lloc, i Jucef de Basses, jueu de Solsona, «quas michi acomodastis de denariis comune aljame de Celsone, Castrifolliti et de Calaff, quos vobis tenebatis de dictis aljamis pro solutione fienda in illis solucionibus quas facere tenetur in censuali Raimundi Ferrarii, mercatori Celsone» (Arxiu Diocesà de Solsona [ADS], Fons Cardona, 3, f. 5v).

23. El 8 de desembre de 1351, Astruch Malet i Abamari Rossell, en la seva condició de secretaris dels jueus de Cardona («sacretarii iudeorum Cardone»), juntament amb el també jueu Nair Sabarra, encantaven quatre llibres que havien estat de Salamó Sescalet, jueu de la mateixa vila, pel preu de 19 s. b. i 3 d. b. (ACB, C.17.1.4.8, s. f.).

24. CASAS, «El “Liber Iudeorum” de Cardona (1330-1334)», p. 232-233, doc. 166.

tum» a cens d'un parell de gallines. I, com pertocava, l'acta va ser signada pel batlle, Berenguer de Vilaró, per raó del lluíisme, fadiga i altres drets inherents a la senyoria alodial del vescomte.²⁵

Tots dos testimonis evidencien l'existència d'un call a la dècada de 1330, sense que s'aporti cap detall de la seva ubicació. Aquesta jueria ja va atreure l'atenció dels estudiosos vuitcentistes locals com ara el notari Joaquim Thomasa i Caselles (Cardona, 1802 - † 1869) o l'advocat i hisendat Ramon de Puig i Molins (Ripoll, 1815 - † Cardona, 1883), que a mitjan segle XIX escrivia el següent:

En la calle de la Fonteta tenían su casa o morada los hebreos o judíos, y ya el carácter de la fachada de sus casas lo indica. Estos vivían mezclados con los cristianos si bien no con entera amistad, con buena paz [...]. La habitación o morada en la calle de la Fonteta la llamaban Aljama. Que era su calle la de la Fonteta, se acredita que citan algunos documentos llamándola de Garrigosa o de na Juliana que, es verdaderamente la actual llamada de la Fonteta.²⁶

Quasi un segle després, Joan Serra i Vilaró havia de donar per bona aquesta notícia i la va incorporar a la seva *Història de Cardona*²⁷ en una argumentació que va perviure fins a arribar a Montserrat Casas. En el seu estudi previ a l'edició del *Libri Iudeorum* de 1330-1334, aquesta autora incorporava l'anterior referència, però la matisava en dir que «no hi hagué un call ben definit i que el nom es donava al carrer on vivien els jueus, per bé que en aquest carrer hi feien vida molts cristians, com es pot veure en els contractes de compravenda de cases».²⁸

La tradició historiogràfica establerta per Puig i Molins s'inspirava en el romanticisme vuitcentista i els successius noms donats en el passat al tram inicial del carrer de la Fira i al tram veí de la Fonteta, com ara de Garrigosa (1264), Aguilar (segles XIV-XV) i na Juliana (segles XVI-XVII). Tanmateix, la realitat és que no hi ha cap evidència que acrediti aquesta ubicació. Contràriament, l'estudi del parcel·lari urbà d'aquest sector de la vila i l'evolució de la propietat a partir de la documentació conservada no aporta cap dada respecte al call; de fet, indica que els seus titulars eren tots de confessió cristiana i que el

25. CASAS, «El “Liber Iudeorum” de Cardona (1330-1334)», p. 245-246, doc. 191 *a*, *b* i *c*.

26. Arxiu Històric de Cardona (AHC), XIX.4, Ramon de PUIG I MOLINS, *Efemérides de Cardona*, III, p. 150-151.

27. SERRA, *Història de Cardona*, p. 219.

28. CASAS, «El “Liber Iudeorum” de Cardona (1330-1334)», p. 136.

seu domini alodial corresponia en part al canonge sagristà de la canònica de Sant Vicenç del castell i en part als Garrigosa (per passar després als Bertran, Aguilar, Gibert i, finalment, a la capellania de Santa Anna fundada a la parroquial de Sant Miquel de la vila). I com ja hem vist, les dues referències que tenim del call per a la dècada de 1330 assenyalen que el domini de les seves cases corresponia als senyors de la vila, els vescomtes de Cardona.

3. La torre de la Fortesa i el call de Cardona

Dins aquesta lògica, la lectura dels *Librorum Iudeorum* conservats dels anys de 1312-1314 ens aporta un total de cinc registres relatius a la transmissió patrimonial de terres i cases per part de jueus, així com el pagament dels drets alodials corresponents als seus senyors. Els dos primers són els dos establiments fets amb data del 31 de maig de 1312 pel jueu Vidal Baró de dos trossos de terra situats darrere la casa de la seva titularitat a manera d'eixida, a la vila de Cardona, en el lloc anomenat la Fortesa. El primer va ser establert a favor del seu germà Salamó Baró i confrontava, per un costat, amb el vial públic; per l'altre, amb les feixes de sota i de sobre del cedent, així com les seves cases, i per l'altre amb una altra feixa establerta aquest mateix dia a favor del seu fill Baró Vidal, segons les fites posades. A canvi, el rebedor restava obligat a pagar un cens anual d'una gallina per la festa de la quaresma, a més de 5 s. b. en concepte d'entrada. Com ja hem avançat, el segon tros de terra establert aquest dia fou per al seu fill Baró Vidal i les seves confrontacions eren, per un costat, el vial públic, i per la resta, les altres feixes del cedent. A semblança del primer, restava obligat a pagar el cens anual d'una gallina per la quaresma i l'entrada corresponent. Tots dos establiments restaven signats per Berenguer de Mercadal com a procurador del vescomte de Cardona i els drets que li pertocaven sobre les terres transferides.²⁹

El darrer d'aquests cinc registres correspon a la venda feta el 10 de novembre de 1312 pel jueu Astruch Coffen a favor del també jueu Aron Coffen d'un tros de terra de l'eixida que posseïa en el lloc de la Fortesa, sota el domini del vescomte Ramon Folc VI. Les seves confrontacions eren, per un costat, les cases del comprador; per l'altre, les del venedor, i per l'últim, l'hort de

29. Universitat de Barcelona (UB), CRAI, Biblioteca de Fons Antic, ms. 754-755, *Liber Judeorum*, vol. II, p. 168. Vegeu els documents 1 i 2 de l'apèndix documental.

Berenguer Savinya. El preu de la venda fou de 6 s. b. i l'obligació de pagar un cens anual de 2 diners barcelonesos (d. b.) per Carnestoltes en ajuda de l'altre cens que el venedor restava obligat a pagar al seu senyor per la dita casa, que era d'un parell de gallines. La venda resta signada també per Berenguer de Mercadal, com a procurador del vescomte i els drets que li pertocaven.³⁰

Finalment, el registres tercer i quart són dues èpoques de pagament signades el 10 de novembre de 1312 per Berenguer de Mercadal en la seva condició de procurador del vescomte. A la primera es reconeix el pagament de 30 s. b. fet pel jueu Llobell Heretó per raó del cens que restava obligat a pagar al seu senyor en la passada festa de Sant Miquel de setembre i que corresponia als censos a satisfer per les cases que tenia en el lloc de la Fortesa. I a la segona, un altre pagament de 35 s. b. fet pel també jueu Enoc Sabarra per raó del cens que restava obligat a pagar en la passada festa de Sant Miquel de setembre i que també corresponia als censos a satisfer per les cases que tenia en el mateix indret.³¹

Tots cinc registres coincideixen a assenyalar el lloc de la Fortesa com l'indret on quatre jueus (Vidal Baró, Llobell Heretó, Enoc Sabarra i Astruch Cofen) i els seus familiars posseïen cases i terres. El nom de la Fortesa deriva de la força o torre que el senyor de la vila tenia en el sector nord de Cardona, identificat a la documentació com la Serra i el coll de la Farga. Aquesta àrea perimetral del nucli primigeni de la vila va ser objecte, d'ençà de les primeres dècades del segle XIV, de la parcel·lació i urbanització en mans dels prohoms de la vila que posseïen terres aquí, com ara els Cascalls, Molner, Boix i Vilorbina.³² L'any 1318, el vescomte va concedir llicència a favor dels diversos emfiteutes que havien rebut terres i patis per construir cases a les terres tingudes «en el coll o Serra, que és i es té des de la torre de la Fortesa fins a la torre o bestorre que va ser del difunt Simon de Mas» («in collo sive serra qui vel que est et tenet

30. UB, CRAI, Biblioteca de Fons Antic, ms. 754-755, *Liber Judeorum*, vol. II, p. 94-95. Vegeu el document 5 de l'apèndix documental.

31. UB, CRAI, Biblioteca de Fons Antic, ms. 754-755, *Liber Judeorum*, vol. II, p. 94. Vegeu els documents 3 i 4 de l'apèndix documental.

32. Valgui com a exemple el pati de cases establert l'any 1317 per la vídua Ermessenda de Boix i el seu fill Perico a Bernat Torà a les feixes de terra que posseïen en franc i lliure alou «a prop de la muralla de la vila, en el lloc anomenat coll de la Farga» («prope muros ville Cardone loco vocato col de la Fàbrega») i que confrontava amb la Bestorre i amb les altres terres dels Boix, amb la via pública i amb el pati de cases de Berenguer de Vilorbina. A canvi, havia de pagar una entrada de 50 s. b. i un cens anyal de dues gallines. Arxiu Parroquial de Sant Miquel i Sant Vicenç (APSMV), Fons Sant Vicenç, ACC, núm. 1.429.

de turri de Fortesia usque ad turrin sive besturrim que fuit de Simonis de Manso, quondam».³³

La Fortesa i la Bestorre eren els dos elements jeràrquics que definien la topografia urbana d'aquest sector de la Serra a manera de torres albarranes situades per davant dels murs de la vila. Entre 1318 i 1320, el vescomte Ramon Folc VI va exigir als prohoms del consell de la vila la seva contribució per sufragar l'obra de «les teulades de les torres dels murs fetes fora la vila de Cardona, és a dir, una en el lloc on acostumaven a ser les forques de la dita vila i les altres dues quasi a tocar d'aquesta» («tegmina turrin murium factarum extra villam Cardone, videlicet, una in loco ubi furce dicte ville solebant esse et alie due situati quasii iuxta ipsam»). Finalment, el setembre de 1321, els cònsols de la universitat de la vila van acordar amb el vescomte Ramon Folc VII i el seu batlle, Ramon de Vilalta, sufragar meitat per meitat el cost d'obrar les teulades, anelles, cadafals i arqueres d'aquestes torres.³⁴

Aquesta darrera notícia ens parla de tres torres, la Fortesa i dues més quasi a tocar de la primera situades en aquest sector de la Serra, sota el domini del vescomte de Cardona. Una d'elles havia de ser la ja esmentada Bestorre, situada on ara s'aixeca l'Hospital de Sant Jaume.³⁵ Mentre que la tercera l'hem d'identificar amb la torre que a la documentació de mitjan segle XIV apareix esmentada com la torre de n'Odeny per ser anomenada en època moderna, primer, la torre del Duc i, després, les eres del Duc (i que cal situar a la parcel·la de la torre xalet de Cal Caius, en el número 34 del passeig de Mossèn Joan Riba).³⁶ Totes tres configuraven les defenses avançades del nucli primigeni de la vila i la seva primera muralla.

33. SERRA, *Història de Cardona*, p. 12-14.

34. BC, ms. 729, *Sacrae Antiquitatis Cataloniae Monumenta*, vol. iv, f. 129r.

35. L'any 1757, els regidors de la universitat de la vila confessaven per raó del capbreu convocat pel seu senyor, el duc de Cardona, «que la dita universitat de Cardona, eo ells confessants en nom de aquella, tenen y posseheixen sots domini y alou firma y lluhisme en cas de alienació feta pet títol onerós de dit excel·lentíssim señor duch de Cardona la casa o torra anomenada antigament la Bestorra, en la qual vuy esta edificat lo Hospital de Pobres de dita vila de Cardona, sots invocació de Sant Jaume, per rahó de la qual diuhen paga de cens dita Universitat a su excel·lència duas gallinas y 6 sous ab diners pagadores ditas cosas per lo dia de Nadal» (AHC, I.1.2.1).

36. El 18 de juny de 1400, el comte Joan Ramon Folc I de Cardona va establir a favor de Bartomeu de Planes, bracer de la vila de Cardona, «totam illam turrin nominatam la torra d'en Odeny, que est iuxta portale de la Serra mediante vallo dicte ville, cum omnibus suis partiis que in circuitu ipsius turre sunt et cum ingresibus et exitibus suis». Ho feia a requeriment

Arribats aquí cal retornar als *Libri Iudeorum* i al volum conservat de l'any 1314 que inclou un registre de gran interès. El 15 de març, el vescomte Ramon Folc VI establí a favor del jueu Vidal Baró i els seus un pati de cases en el call jueu de Cardona per construir-hi cases. A l'establiment se'ns diu que aquesta parcel·la havia estat abans concedida al també jueu Astruch Cap, que en temps passat també havia residit a la dita vila i que l'havia retornat sense edificar. Les seves confrontacions eren per dos costats amb el vial públic i pels altres dos amb la casa de Bernat Ribera i el pati de cases de Gaya Issach. A canvi, el jueu restaria obligat a satisfer un cens anual d'un parell de gallines a favor del vescomte a pagar per Carnestoltes. Per ajudar al pagament, el jueu rebria 4 d. b. que l'esmentat Ribera pagava per les seves cases, la superior i la inferior.³⁷

La vàlua d'aquest establiment rau a testimoniar l'existència d'un call per a la dècada de 1310-1320 (de fet, se'ns parla d'una concessió anterior que faria endarrerir aquesta cronologia) les cases del qual es bastien en una àrea de la vila sota el domini del vescomte de Cardona i que, tot i no ser esmentat el lloc explícitament, entenem que havia de ser a la Fortesa. I de retruc, palesa el lligam entre el senyor i la incipient comunitat jueva que s'establí a la vila de Cardona. I quina millor opció que establir-los a l'empara de la seva torre de la Fortesa, senyal inequívoc de la jurisdicció i protecció donada pels senyors de la vila als jueus que decidien instal·lar-se a Cardona. Els terrenys adjacents a la fortalesa van ser destinats al seu assentament amb la concessió i establiment de les respectives parcel·les per a construir les cases i configurar el que havia de ser el call de Cardona.

En aquest sentit és força important insistir en la topografia d'aquest sector de la Serra i la seva vessant sud, al llarg de la qual havia de créixer i desenvolupar-se el nucli urbà d'època gòtica. És un terreny amb forts desnivells, circumstància que va comportar que la seva parcel·lació i urbanització es resolgués mitjançant talussos. A tall de mostra, l'eixida establerta l'any 1312 per

dels cònsols i prohoms de la vila, i el nou titular de la torre havia de pagar un cens anyal d'una gallina, o, en substitució d'això, 15 d. b. menuts, a entregar per Nadal. Igualment, restava obligat a obrar-la i mantenir-la en condret. I a fer guaita de dia i nit en temps de guerra, així com la vila havia de vetllar la muralla, segons el costum observat pels seus predecessors en la tinença d'aquesta torre, i a tenir un corn per a fer-lo sonar (BC, Batllia de Cardona, Bat Car 11/1, s. f.).

37. BC, Batllia de Cardona, Bat Car 45/3, f. 53r. Vegeu el document 6 de l'apèndix documental.

Vidal Baró a favor del seu germà Salamó era a tocar de les seves feixes de sota i de sobre. I això serà una constant a les finques que configuraven aquest call.

3.1. *El portal del call i la torre anomenada d'Enoc o dels Jueus*

Un cop situat el call en la trama urbana de la vila de Cardona, cal passar a ressenyar-ne els elements més significatius. I cal començar pel seu portal d'accés, documentat a partir de la segona meitat del segle XIV. El 18 de juliol de 1368, Berenguer Savinya, notari i escrivà del vescomte de Cardona, venia a Pere de Santa Eulàlia el pati de cases que tenia i posseïa a la vila de Cardona, en franc i lliure alou, en el carrer de la Fortesa. Segons se'ns diu, les seves confrontacions eren el portal del call jueu, l'altra casa del comprador, l'eixida de Bernat Gibert i el vial públic. A canvi, li hauria de pagar un cens anual d'una gallina per Carnestoltes, a més de 20 s. b. d'entrada.³⁸

Les afrontacions assenyalades a la compravenda indiquen que aleshores la Fortesa ja havia donat nom a un vial públic des del qual s'accedia al call jueu a través del seu portal. La formació d'aquest nou carrer responia al creixement orgànic de la vila de Cardona experimentat a les dècades prèvies i la progressiva urbanització dels terrenys fora muralla del nucli primigeni en el sector de la Serra. Els predis situats entre el mur vell de la vila i les defenses de la Bestorre i la Fortesa van ser parcel·lats i edificats pels seus titulars amb el vistiplau del seu senyor, el vescomte Ramon Folc VI.³⁹ La nova trama urbana generada incloïa un espai lliure d'edificació a manera de plaça, anomenada la placeta de la Fortesa o simplement la placeta, ubicada molt a prop de la torre homònima i el call,⁴⁰ que s'ha d'identificar amb la plaça dita, a partir del segle XVII, del Convent, com tot seguit veurem.

38. BC, Batllia de Cardona, Bat Car 76/4, s. f. Vegeu el document 8 de l'apèndix documental.

39. En aquest sentit, tenim l'exemple de Pere Ros de Garrigosa, que en el testament ordenat l'any 1306 manifestava ser titular en lliure i franc alou d'una censada «segons es dividia el camí públic de Comabella fins a la bestorre d'en Gradordi i fins al lloc de la Fortesa» («illa scensuata que est francum alodium in villa Cardone, pro ut dividit illa via publica de Coma Bela usque ad bisturum d'en Gradordi et usque ad dictum locum de Fortesia»). Aquesta censada consistia en un total d'onze parells i mig de gallines, a més de 3 s. b. i 7 d. b., a pagar per un total de catorze emfiteutes per la tinença de les seves cases i horts (APSMV, Fons Sant Miquel, ACC, núm. 8).

40. És força interessant constatar com la documentació de l'època reflecteix aquests pro-

L'existència d'una porta d'entrada i sortida manifesta que les cases havien de restar delimitades i separades de la resta del nucli urbà, circumstància afavorida per la topografia del terreny, a la part alta de la vila. Això, però, no impossibilitava que els jueus poguessin ocupar alguna de les cases veïnes al call.⁴¹ En aquest sentit, la parcel·la venuda per Berenguer Savinya se'n situa clarament fora. Fixem-nos que el seu domini alodial no corresponia al vescomte, sinó que era tinguda en lliure i franc alou pels Savinya (l'any 1312, les cases d'Astruch i Aron Coffen limitaven amb l'hort dels Savinya). Ara bé, a la venda s'inclou una clàusula mitjançant la qual Pere de Santa Eulàlia i els seus s'obligaven a lliurar la casa en el cas que els hereus del difunt Vidal Astruch, jueu de Cardona, la reclamessin. Això sí, amb la indemnització de les millores fetes, circumstància que ens porta a creure que aquest pati de cases havia estat ocupat abans per l'esmentat jueu.

El portal d'accés al call restava flanquejat per una torre anomenada d'Enoc o dels Jueus. El 25 d'abril de 1394, el donzell Bord de Cardona i Bonanat de Postils, en la seva condició de procuradors del comte de Cardona, establien a perpetuïtat a favor del mercader Joan de Vilorbina i els seus la torre que antigament era anomenada d'Enoc amb el pati annex. Les seves confrontacions eren, per un costat, l'hort de Ramon de Mercadal; per l'altre, la casa del mercader Bartomeu Vinyoles, mitjançant el vial públic, i part del camí que menava fins a la Serra; per un tercer costat, amb el portal del call i, finalment, amb la muralla de la vila. El seu domini alodial corresponia al senyor de la vila, el comte de Cardona, a cens d'un parell de gallines a pagar per Nadal.⁴²

El nom antic donat a aquesta torre evoca la persona d'Enoc Sabarra, jueu documentat en aquest estudi d'ençà del 1312 les activitats del qual es per-

cessos d'urbanització i superació del primer recinte murallat de la vila en aquest sector. En pot ser un exemple la parcel·la o pati de cases venut l'any 1377 per Pere Vinyoles i el seu fill Bartomeu a Pere Gibert, situat a l'esmentat carrer de la Fortesa («quoddam patium sive solum domorum nostrum situm in villa Cardone, in vico vocato de la Forthea») i que confrontava amb la casa i eixida del comprador, l'antiga muralla de la vila («cum vallo antiquo dicte ville») i el vial públic. El seu domini corresponia al senyor de la vila a cens d'un parell de gallines a pagar per Nadal (BC, Batllia de Cardona, Bat Car 80/4, s. f.).

41. Un altre exemple ens l'ofereix el jueu Astruc Cortoví i la casa que li va ser llogada l'any 1332 per Romia, la vídua de Jaume Llobet, pel termini d'un any i un preu de 27 s. b. L'immoble arrendat confrontava amb les cases de Francesc de Correà i Pere Martorell (CASAS, «El "Liber Iudeorum" de Cardona (1330-1334)», p. 230, doc. 161).

42. ACB, 17.1.4.1, s. f. Vegeu el document 10 de l'apèndix documental.

l·longuen fins al quadrienni de 1330-1334.⁴³ Una cronologia que ens aboca a la fase inicial del call i que ens fa plantejar en quina mesura aquesta torre no era la mateixa Fortesa, rebatejada amb el nom del jueu Enoc. Els límits assenyalats per a la torre i el seu pati ens indiquen que era a tocar d'un primer vial que hem d'identificar amb el carrer de la Fortesa. I un de segon que menava a la Serra, i que creiem que ha de correspondre al carreró anomenat del Call.

L'establiment fet pels representats del comte manifesta que aleshores la torre no restava a cura de ningú, i per això mateix s'inclou la clàusula de tenir-la en condret i cobrir-la amb una teulada a dues vessants. El nou titular, Joan de Vilorbina († 1420), àlies Bosser, era un mercader local situat entre Cardona i Barcelona que va ser pare de tres fills, Antoni, Miquel i Joan. En el testament ordenat amb data del 14 de febrer de 1420, disposava l'heretatge universal dels seus béns a favor d'aquest darrer, si bé el seu germà Antoni havia de rebre, entre d'altres béns i en concepte de legítima, la torre anomenada dels Jueus, a tocar de la muralla de la vila i de la via pública («quandam turrim meam quam habeo et possideo in eadem billa vocatam la Torra dels Iuheus, confrontatum cum muro dicte ville et cum via publica»).⁴⁴

Antoni de Vilorbina s'havia establert en els anys previs a Barcelona, on va morir. Els seus béns van ser heretats pel seu germà Joan, que també residia a la ciutat, i quan aquest va morir, el seu heretatge universal fou per a les seves dues filles menors, Caterina i Francesca. El 14 d'agost de 1431, els tutors de totes dues procedien a la subhasta i venda de tots els béns heretats a la vila de Cardona, inclosa la torre anomenada d'en Bosser, altrament dita d'Enoc o dels Jueus, amb el seu pati annex, situada a la dita vila («illa torra vocata torra d'en Boser vel de n'Anoch, aliter dels Iueus, cum patio eiusdem, situata in predicta villa»). El seu domini alodial corresponia al comte de Cardona a cens de dues gallines a pagar per Nadal. El millor postor va ser Antoni Coma, de la vila de Cardona, que va oferir el preu de 70 s. b. Caldria remarcar que la venda va ser signada per Pere Gibert amb data del 18 de setembre d'aquest mateix any, com a procurador del comte.⁴⁵

43. CASAS, «El “Liber Iudeorum” de Cardona (1330-1334)», p. 145-146.

44. APSMV, Fons Sant Vicenç, ACC, núm. 1.708.

45. ACA, Notarials, Cardona, Ca-0138, s. f. Vegeu el document 20 de l'apèndix documental.

La torre dels Jueus i el seu pati annex passaven així a mans de l'esmentat Antoni Coma, que en els anys següents havia de pledejar amb mossèn Pere Aget, prevere, per la titularitat d'un pati de terra o cinglera «situat dins la dita vila, en lo loch apellat davant lo camí que parteix del camí de Cascaylls e munte a la Serra, prop la torra dels Juheus».⁴⁶

El nom de la torre dels Jueus donat a l'antiga Fortesa va prevaldre fins a la dècada de 1520 com a recordatori del que fou en el seu dia el call de Cardona. A partir d'aleshores, la documentació comença a esmentar-la com la torre de les Hores pel fet d'acollir el rellotge públic de la vila.⁴⁷ L'any 1535, Joan de Torme, tresorer general del ducat de Cardona, l'establia juntament amb el seu pati aleshores reconvertit a hort («totam illam turrim cum orto eidem contiguo, cum introhitibus et cetera, quam et quod dictus illustrissimus dominus habet et possidet intra muro dicte ville, in partita de la Serra, nominata la torra de les Hores») a favor del sabater Miquel Calvet. La cedia sota la condició d'obrar-la i tenir cura del seu manteniment, a més de pagar un cens anual de 3 s. b. per Nadal i una entrada de dos parells de perdius.⁴⁸

En els anys següents, la torre va restar a mans dels Calvet per passar després als Boldo fins a acabar a càrrec de la universitat de la vila. L'any 1757, els regidors de la universitat de la vila confessaven la seva tinença per raó del capbreu convocat pel seu senyor, el duc de Cardona:

[...] axí mateix regoneixen que tenen y posseheixen en dit nom, eo la dita Universitat, sots lo dit alou firma y lluhisme en dit cas de dit títol onerós de dit ex-

46. La disputa va requerir la intervenció del batlle, dels cònsols i del mostassaf de la vila, que van resoldre que cap de tots dos pogués treure pedra ni cavar per a treure terra d'aquest pati. I que l'hort de mossèn Aget, que era a tocar de la muralla i del safareig de casa seva, podia ser ocupat a voluntat de la universitat de la vila per raó de la seva proximitat amb el portal de Fluges («més pronunciaren que l'ort qui.s té ab lo mur qui és del dit Pere Aget e és al costat del çafareyg del dit Pere Aget se age a enderrocar tota ora e quant a la vila plaurà, lo qual enderrochament se hage a ffer tant quant té lo portal del mur») (AHC, I.1.1, Llibre del Consolat, f. 134v). Cal assenyalar que la casa de mossèn Aget i els seus patis i horts se situaven a l'extrem de ponent de l'àrea ocupada pel call i que corresponia a l'immoble comprat l'agost de 1431 als tutors de les filles pubilles del difunt Joan de Vilorbina. Això era una casa amb un pati, un hort i un safareig annexos; el domini alodial de la casa i l'hort annex era dels hereus de la difunta Blanqueta d'Oluges a cens de dues gallines a pagar per Nadal, mentre que el pati del safareig i l'hortet eren francs en alou (ACA, Notarials, Cardona, Ca-0138, s. f.).

47. AHC, XIX.4, Ramon de PUIG I MOLINS, *Efemérides de Cardona*, III, p. 118.

48. ACA, Notarials, Cardona, Ca-0146, s. f.

celhentíssim señor duch de Cardona la torra de les Horas, que antigament fou de mossèn Joan Boldo, per la qual diuhen paga la dita universitat a sa excellència de cens quiscun any en lo dit termini del día de Nadal duas gallinas.⁴⁹

La seva existència es va perllongar fins al 1812, quan va ser enderrocada en el marc de la Guerra del Francès. La cartografia relativa al castell i vila de Cardona per als segles XVII-XIX ens la situa a la part alta de la vila, entre l'Hospital de Sant Jaume i l'antic portal de Fluges, tot just a tocar del convent de Sant Dídac, edificat a partir de 1638 sobre l'antic call de Cardona, com tot seguit veurem.⁵⁰ L'antiga torrassa apareix sempre representada amb una estructura de planta circular, disposició que enllaça amb la referència que aporta la venda d'una casa del carrer del Call feta l'any 1409 per Pere Gibert a Joan Tarroja. Les afrontacions ressenyades ens diuen que per un costat limitava amb un altre vial que pujava dret fins a una torre rodona («et ab alia parte dicta partita affrontat cum alio vico qui ascendit ad dictum vicum quarum endret de una torra redona») que hem d'identificar amb la nostra.⁵¹

FIGURA 1. Representació de la façana de migdia del castell i vila de Cardona, amb l'església de Sant Dídac i la torre de les Hores a la dreta, a la part més alta del nucli urbà, 1720-1730 (Arxiu Històric de Cardona, *Plano del castillo y salinas y contornos de Cardona del excelentísimo señor duque de Cardona*).

49. AHC, I.1.2.1.

50. BONET *et al.*, *La Guerra de Successió*; GISBERT, *Cartografia de Cardona*.

51. ACA, Notarials, Cardona, Ca-0139, s. f. Vegeu el document 14 de l'apèndix documental.

FIGURA 2. Dibuix de la façana nord del castell i vila de Cardona des de la llera del Cardener, amb l'església de Sant Dídac i la torre de les Hores a l'esquerra, 1808 (Arxiu Històric de Cardona, Fons Combelles).

3.2. *Morfologia i parcel·lari del call*

Arribats aquí i tenint la torre de la Fortesa, altrament anomenada d'Enoc o dels Jueus, com a element de referència per a situar el portal d'accés al call, és hora que passem a l'estudi de la seva morfologia i en la mesura que sigui possible del seu parcel·lari, que ocupava l'àrea situada a ponent de la Fortesa (vers la Serra i la torre de n'Odeny). La de llevant (vers la Bestorre) restava ocupada per la casa de Bartomeu Vinyoles i altres immobles mitjançant la plaça i el carrer homònim de la Fortesa, segons es constata a l'establiment fet de la torre d'Enoc l'any 1394. En aquest sentit és força interessant veure com, a la venda feta l'any 1425 per Bernat Sagrera de l'hort que tenia per Bartomeu Vinyoles, se'ns diu que era davant la torre dels Jueus («quendam ortum meum quem habeo in dicta villa, ante turrin Iudeorum»).

⁵²

Caldrà, però, tenir en compte tres consideracions. La primera és la dificultat que comporta la manca de vestigis físics, vials i parcel·les que possibilitin la seva anàlisi com a conseqüència de l'evolució experimentada per aquest sector urbà. Ni de cap registre de la propietat, ja siguin capbreus i manifestos baix-

52. BC, Batllia de Cardona, Bat Car 4/1, f. 21v-22r.

medievals o el cadastre d'època moderna, que permeti contrastar les dades aportades pels registres notariais. I tampoc no s'ha preservat una toponímia que faciliti treballar en aquest sentit, a diferència d'altres calls com és ara el cas de Cervera.⁵³

La segona és la topografia, com ja hem avançat. Situat a la part més alta de la vila, la urbanització del call es va haver de fer a partir de salvar els forts desnivells del terreny ocupat. I la manera de fer-ho va ser mitjançant un vial o trencall en sentit longitudinal est-oest que enllaçava l'antiga Fortesa o torre dels Jueus amb la Serra («quadam trencada per quam itur ad dictam turrin ad viam de la Serra [1425], in trencada sive call» [1426]).⁵⁴ La paraula *call* i la seva etimologia derivada del llatí *callis*, amb el significat de pas estret i enclotat,⁵⁵ prenen força sentit en el nostre cas. A partir d'aquest eix, s'organitzava el parcel·lari del call, a banda i banda, amb les respectives parcel·les que resolien el pendent existent amb el seu esglaonament, en una distribució reflectida a la documentació a manera de patis i eixides jussanes i sobiranes.

I la tercera consideració és que totes les referències aplegades pel que fa al parcel·lari del call corresponen a les tres primeres dècades del segle xv. Això s'explica metodològicament pel fet que el buidatge practicat a la documentació notarial local s'ha centrat en els volums que abasten el termini comprès entre 1359 i 1430. Els criteris de temps i costos ens han obligat a deixar per a una altra ocasió, si s'esdevé, els llibres de les dues darreres dècades del segle xiii i tota la primera meitat del següent, llevat dels tres *Librorum Iudeorum*.

Dit això, la primera parcel·la que tenim un cop traspassat el portal del call és l'hort de Ramon Mercadal i la seva filla Beatriu, casada amb Joan d'Agramunt, cuiner del comte de Cardona. Restava situada entre la torre d'Enoc i l'altre hort de Jaume Vila, mentre que pel nord limitava amb la muralla de la vila i pel sud ho feia amb el vial públic que cal identificar amb el trencall del call. El seu domini alodial corresponia al comte de Cardona, a cens d'una gallina per Carnestoltes. El gener de 1408, Ramon Mercadal i els seus venien aquest hort a Guillem Satorra, notari i escrivà del comte de Cardona, pel preu de 6,5 florins d'or d'Aragó.⁵⁶

53. RIVERA, «Nous avenços en la localització dels calls jueus de Cervera».

54. BC, Batllia de Cardona, Bat Car 4/1, 13/5 i 13/6, s. f. Vegeu els documents 17 i 19 de l'apèndix documental.

55. MAGDALENA, «Etimologia no semítica de “call”».

56. ACA, Notarials, Cardona, Ca-0141, s. f. Vegeu el document 12 de l'apèndix documental.

La següent parcel·la és l'hort de Jaume Vila, a tocar de l'anterior i de l'altre hort de Francesc Botxes, mentre que pel nord limitava també amb la muralla i pel sud ho feia amb el mateix vial públic. El seu domini corresponia igualment al comte de Cardona, a cens d'una gallina per Carnestoltes. El març de 1406, Jaume Vila i els seus es van vendre aquest hort al mercader Pere Gibert.⁵⁷

I la darrera és l'altre hort tingut per Francesc Botxes, prohom local i terratinent. D'aquesta parcel·la, no n'hem pogut localitzar cap compravenda o qualsevol altra acta de transmissió patrimonial que ens permeti acreditar si formava part del call o no.

Totes tres parcel·les o horts se situaven a la banda de tramuntana del portal del call, la torre d'Enoc i el carreró o trencall que creuava el call, mentre que pel sud o migdia del vial i en un pla inferior ens apareixen la casa, patis i horts que primer foren del difunt Bernat Gibert i després del seu fill i hereu Guillem.⁵⁸ A l'inventari aixecat el febrer-març de 1394 amb els béns trobats en aquesta casa, només se'ns diu que era a prop del call («in hospicio dictorum deffunctorum quo est prope callum dicte ville».)⁵⁹ L'any 1400, aquesta casa va ser cedida per les filles i hereves de Guillem a favor del seu cosí germà, l'abans esmentat Pere Gibert.⁶⁰ A les dues dècades següents, la casa havia de ser objecte de diverses segregacions que ens permeten entreveure els límits del call per la seva banda meridional. Així, el 19 d'abril de 1409, Pere Gibert venia a Joan Tarroja una part de la casa amb l'hort i l'eixida annexa en el lloc anomenat carrer del Call. Les confrontacions de la casa eren per la part de dalt amb l'es-

57. BC, Batllia de Cardona, Bat Car 12/3, s. f. Vegeu el document 11 de l'apèndix documental.

58. Bernat Gibert va ordenar testament l'1 d'octubre de 1381 per manifestar l'heretatge universal dels seus béns a favor del seu fill Guillem (BC, Batllia de Cardona, Bat Car 82/4, s. f.).

59. ACB, C.17.1.4.1, s. f.

60. Guillem Gibert va ordenar testament el 7 de juliol de 1392 (BC, Batllia de Cardona, Bat Car 85/4, s. f.), mentre que la seva esposa Beatriu ho va fer el 18 de febrer de 1394 (ACB, C.17.1.4.1, s. f.). Les voluntats manifestades per ambdós establien l'heretatge universal dels seus béns a favor de la seva filla Antònia, que juntament amb la seva altra germana Clara havien de restar sota la tutoria i cura del seu cosí germà, Pere Gibert, i del mateix comte de Cardona. Assolida la majoria d'edat, totes dues germanes van cedir els seus drets sobre l'heretatge patern mitjançant carta de definició feta el 14 de setembre de 1400 a favor del seu cosí Pere Gibert, que havia procurat pel casament d'Antònia amb Jaume de Mas i de Clara amb el mercader Antoni Porter (BC, Batllia de Cardona, Bat Car 11/1, s. f.).

mentat carrer del Call i per la de baix amb la resta de l'habitatge que restava a mans de Pere; l'eixida limitava per la part de baix amb l'hort de Berenguer de Puiggròs, amb un altre tros d'hort del venedor, amb el carrer que pujava fins al carrer del Call i amb un altre carrer que menava a la torre d'Enoc. El seu domini alodial corresponia al comte de Cardona a cens d'un parell de gallines per Nadal.⁶¹ Quatre anys després i amb data del 29 de novembre de 1413, Pere venia una altra part de la casa que abans havia estat de Bernat Gibert a favor de Pere Cases. I se la situa explícitament en el call («que est in callo»). Les confrontacions assenyalades eren, per un costat, la pallissa de Guillem Gotsens; per l'altre, l'hort que aquest mateix dia havia estat donat a Joan Guàrdies, i per l'últim, el portal del call. I és que, efectivament, aquest mateix dia Pere havia donat també a l'esmentat Guàrdies un hort situat en el call («situm in supra dicto callo»), a tocar de les cases de Joan Tarroja i Pere Cases. El domini de la casa i l'hort corresponien al comte de Cardona a cens d'una gallina per Nadal en el cas de la primera i una altra gallina pel segon, sense especificar la data del pagament.⁶²

La seqüència exposada fins aquí ens permet deduir que la casa de Bernat Gibert i els immobles veïns se situaven entre el call, la placeta i el carrer de la Fortesa, en la confluència i extensió de les dues illes urbanes situades al nord de l'actual plaça de Sant Jaume (referència cadastral 07-13-2 i 08-13-0). En aquest sentit, a la compravenda de 1409 a favor de Joan Tarroja se'ns diu que la part de casa venuda limitava amb l'altra part que restava a mans de Pere Gibert. Doncs bé, el 14 de juny de 1402, Pere venia a Margarida, la muller de Pere de Mas, una casa que havia estat de les filles de Bernat Gibert, amb totes les seves tines de vi i oli, que confrontava amb la casa de Pere Vinyoles,⁶³ amb l'altra del seu fill Bartomeu Vinyoles⁶⁴ i amb el carrer, sense que s'especifiqui el

61. ACA, Notarials, Cardona, Ca-0139, s. f. Vegeu el document 14 de l'apèndix documental.

62. APSMV, Fons Sant Vicenç, ACC, núm. 1.271, f. 39 i 40. Vegeu els documents 15 i 16 de l'apèndix documental.

63. La casa de Pere Vinyoles havia estat comprada l'any 1377 per Pere Gibert. Vegeu la nota 40 d'aquest treball.

64. L'1 de setembre de 1405, Bartomeu Vinyoles, que aleshores residia a la vila de Solsona, venia a Bartomeu Celdoni, fill de Joan de Gotsens, prevere, una casa situada a la vila de Cardona, a la placeta, en el carrer de la Fortesa («quodam hospicium situm a la Placeta, in vico de la Fortea»). Les seves confrontacions eren: per un costat, amb la casa de Pere Gibert; per un altre, amb l'hort d'en Puiggròs; per un tercer costat, amb la dita placeta, i finalment, amb el vial públic. El seu domini alodial corresponia a Francesc Cardona amb obligació de

nom del vial. El seu domini corresponia al comte de Cardona a cens de dos parells de gallines per Nadal.⁶⁵ L'any 1414, Margarida i els seus dos fills venien aquesta mateixa casa i el seu femer annex al mercader Pere de Molinjussà sota la indicació que l'immoble se situava en el carrer de la Fortesa i que confrontava amb la casa del teixidor Eloi Ballarà.⁶⁶ Dins aquesta lògica, l'any 1425, l'esmentat Eloi Ballarà venia a Pere de Molinjussà una part de l'eixida de casa seva, en el carrer de la placeta de la Fortesa, el domini alodial de la qual corresponia al comte de Cardona a cens d'una gallina anual a pagar per Carnestoltes. Les seves confrontacions eren, per un costat, amb el comprador, per l'altre amb l'hort de Pere Gibert i encara per l'altre amb l'eixida restant del venedor i amb el carrer de la placeta.⁶⁷ Finalment, l'any 1439, Romeu de Molinjussà, el fill i hereu de Pere, revenia aquesta part d'eixida a Bernat Ballarà, prevere, el fill d'Eloi, sota la indicació que aquesta part es trobava en el call («in loco vocato lo Cayll») i que confrontava per un costat amb l'hort dels Ballarà, per l'altre amb l'hort de Pere Gibert, per un tercer amb la casa de Francesc Bajona i finalment amb la casa del venedor.⁶⁸

El fet que totes les finques ressenyades fossin del domini del senyor de la vila ens porta a creure que corresponien a la urbanització dels terrenys situats a llevant i migdia de la Fortesa, desenvolupada mitjançant el vial i la plaça amb el mateix nom. La seva proximitat amb la jueria va comportar que les referències, a vegades, siguin confoses. Com ja hem vist, una de les con-

pagar un cens anyal de cinc gallines. El preu de venda era de 950 s. b. (ACB, ACB, C.17.1.4.7, s. f.).

65. El preu a pagar per l'immoble era de 960 s. b., dels quals es van satisfer a l'acte només 300 mitjançant la venda feta per Margarida a favor de Pere per un import idèntic d'una casa situada en el carrer de la Fortesa, que confrontava amb la casa del teixidor Guillem de Ballarà i per dos costats amb els vials públics, el domini alodial de la qual corresponia al comte de Cardona a cens de dues gallines. Per al pagament de la resta (660 s. b.) es va subscriure un debitori a favor de Pere Gibert, amb els corresponents terminis (ADS, Fons Cardona, núm. 4, f. 85v-87r).

66. El preu de la casa era de 200 s. b. Aquests diners havien de servir als venedors per a satisfer el que encara els restaven per pagar per un import idèntic del debitori de 660 s. b. contret amb Pere Gibert quan aquest els va vendre aquesta casa l'any 1402 (ACA, Notarials, Cardona, Ca-0542, s. f.). Aquesta circumstància confirma que l'immoble venut el 1402 i el 1414 era el mateix i que es trobava en el carrer de la Fortesa.

67. BC, Batllia de Cardona, Bat Car 13/5, s. f.

68. BC, Batllia de Cardona, Bat Car 16/1, s. f. Vegeu el document 21 de l'apèndix documental.

frontacions de la part de casa venuda l'any 1413 per Pere Gibert a Pere Cases era la pallissa de Guillem Gotsens. Consta que un any abans i amb data del 2 de juliol, Pere Gibert havia venut a Guillem Gotsens una casa amb la seva eixida a la part de darrere i una caseta amb un porxo a la part de sobre («quodam hospiciu[m] cum quodam exida a parte retro et quadam caseta et portxo sobre la caseta») pel preu de 200 s. b. Les seves confrontacions eren per un costat amb l'altra casa del venedor que fou de Bernat Gibert («cum alio hospicio meo quod fuit Bernardi Gibert»), per un segon costat amb la seva altra casa que abans havia estat d'en Mercadal,⁶⁹ per un tercer amb el carrer de la Fortesa i finalment amb l'hort d'en Puiggròs. A diferència de la resta, aquesta casa era tinguda en lliure i franc alou.⁷⁰ Doncs bé, el 18 de gener de 1425, Guillem Gotsens venia a Guillem Sacort, prevere, els dos horts que tenia en el call dels Jueus («in loco dicto lo call dels Iuheus»): el jussà, que era tingut en lliure i franc alou, i el segon, que era tingut pel comte de Cardona a cens d'una gallina. L'hort inferior confrontava amb l'altre hort d'en Puiggròs i amb les cases del comprador i el venedor. Mentre que l'hort superior ho feia amb l'hort de Joan Tarroja, amb la pallissa del venedor i amb el vial que menava a la torre dels Jueus.⁷¹ Un any després, el 2 d'abril de 1426, Pere Gibert venia al mateix mossèn Sacort un hort clos de parets situat al call dels Jueus («in trencada sive call termentus iudeorum») que confrontava amb les cases del venedor, amb les del comprador i amb el call. El seu domini alodial corresponia al comte de Cardona a cens d'una gallina a pagar per Nadal.⁷²

69. Aquesta casa correspon a la venuda per Pere Gibert el 17 d'octubre de 1409 a Joan Bosc («quandam domum meam sitam in vico de la Fortea, loco vocato a la plaça de Fortea») pel preu de 10 lliures barceloneses (l. b.), és a dir, 200 s. b. Confrontava amb la casa de Guillem Gotsens, amb l'altra del difunt Joan Gotsens, prevere, i amb el carrer de la Fortesa. I a semblança de la de Guillem Gotsens, també era tinguda en alou (ACA, Notarials, Cardona, Ca-0139, s. f.).

70. ACA, Notarials, Cardona, Ca-0139, s. f.

71. BC, Batllia de Cardona, Bat Car 4/1, s. f. Vegeu el document 18 de l'apèndix documental.

72. BC, Batllia de Cardona, Bat Car 13/5 i 13/6, s. f. Vegeu el document 19 de l'apèndix documental.

3.3. *Un call desocupat*

El notari emprava el mot «termentus» en aquesta darrera compravenda entre Pere Gibert i mossèn Sacort per a assenyalar la decadència del call de Cardona.⁷³ I és que, com ja hem vist, l'escenari mostrat pels documents és el d'una jueria ja deshabitada. A diferència dels testimonis aplegats per al període de 1312-1334, que ens presenten un call ocupat pels jueus assentats a Cardona, ara la majoria de parcel·les resten destinades a horts urbans a mans de vilatans de confessió cristiana.

Les dades aportades pel *Librum Iudeorum* per al quadrienni de 1330-1334 ens assenyalen que la comunitat jueva local aplegava un mínim de tretze famílies que devien sumar una cinquantena de membres.⁷⁴ Tanmateix, a partir de la dècada de 1350 observem una disminució significativa del nombre de jueus residents a Cardona, sense que trobem una causa aparent que ho justifiqui. La mortaldat de 1348 no és per si mateixa una raó que expliqui aquesta reducció. El cas d'Astruc Malet, jueu de Cardona que l'any 1352 sol·licitava l'ingrés a l'aljama de Cervera,⁷⁵ o el de Salomó Vidal Sescala, jueu de Cardona traslladat a Manresa (1353),⁷⁶ poden ser prou indicadors per a entendre que aquesta minva s'ha d'interpretar en un marc estructural molt més ampli, que va suposar la redistribució dels jueus de Cardona vers altres ciutats i viles.

En aquest sentit, és prou indicador com el mercat del crèdit local apareix dominat pels jueus de Solsona a la dècada de 1370-1380.⁷⁷ Els pocs jueus que restaren a Cardona van ocupar espais diversos. A vegades relativament a prop del call, com ara el cas de Jucef Abamari Rosell i la casa que tenia llogada en el

73. La forma «termentus» (*termentum*, *i*) és un anacronisme que vol assenyalar el seu declivi a través dels seus diversos significats: detriment, ferit o perdut.

74. CASAS, «El “Liber Iudeorum” de Cardona (1330-1334)», p. 135-136.

75. GRAELLS, «Documents de la vida quotidiana», p. 189-190; vegeu el document 3 de l'apèndix documental.

76. MUNTANÉ, «Acords fiscals de prestadors jueus», p. 261 (nota 48) i 264 (nota 54).

77. Són Abraham Sescala, Isaac i Astruch Bonafós, Abraham i Jucef d'Albanàs, Jucef de Basses, Mossé Gràcia i Issach Saladí. Entre els molts *mutua* concedits en aquests anys, només trobem esmentats Bonastruch de Ripoll i Vidal Berzelay com a jueus de Cardona. I, al seu costat, el físic Perfeyt de Vilafort, jueu de Solsona que entre 1372 i 1375 residia a la nostra vila, potser per exercir com a metge, tot i que no n'hem pogut localitzar el contracte. I un detall, els lligams familiars entre els uns i els altres: Isaac Bonafós era el gendre de Perfeyt de Vilafort.

carrer d'en Cascalls (actual carrer de les Rodes).⁷⁸ D'altres vegades apareixen situats en els vials principals de la vila, com ara la casa llogada abans de 1394 en el carrer Major per Bonsenyor de Cortall.⁷⁹ Sense defugir espais més suburbials com ara el carrer Nou, que és on trobem residint l'any 1375 Vidal Berzelay.⁸⁰

En aquest sentit, no deixen de ser simptomàtiques les adquisicions fetes a l'estiu de 1402 per David Biona i Ferrer Ravalla, àlies *Jafia*, dos dels caps més destacats de la reduïda comunitat jueva local, en atenció a la seva activitat creditícia i els seus lligams familiars amb el jueu Jucef de Basses, tesorero general del comte de Cardona a la dècada de 1390. El juliol de 1402, David comprava per un preu de 506 s. b. a Pere Vicenç, oriünd de Xàtiva i resident a Cardona com a administrador de les salines pel comte, els dos patis de cases situats en el carrer Nou que abans havien estat de Tomàs de Cervelló, el cuiner del comte, i que li havien estat donats pel mateix senyor de la vila. Dos mesos després, el setembre del mateix any, Ferrer adquiria per 550 s. b. la casa que abans havia estat del jurisperit Jordi de Pujol a tocar dels dos patis anteriors i que aleshores pertanyia a Romeu Satorra, auditor del comte, també per cessió del seu senyor.⁸¹ Que tots dos comprassin aquests immobles en un dels carrers perifèrics del nucli central de la vila i a través de l'entorn més immediat dels seus senyors denota la voluntat de viure amb una certa discreció en un període convuls marcat per l'antisemitisme que havia de determinar la seva conversió.⁸² A la

78. El 23 de gener de 1375, Ramon de Boix reconeixia tenir arrendada una casa a l'esmentat jueu en aquest mateix carrer pel termini de cinc anys, sense cap document o contracte. Per aquesta raó, aquest mateix dia i davant notari, li llogava la mateixa casa pel termini d'un any i un lloguer de 12 s. b. (BC, Batllia de Cardona, Bat Car 79/2, s. f.).

79. El 24 de febrer de 1394, Pere de la Cort, mercader de Cardona que aleshores residia a Saragossa, arrendava pel termini de dos anys al dit jueu tota la seva casa del carrer Major, llevat del celler i la porta gran, assenyalant-se que una part ja havia estat llogada amb anterioritat a favor seu. El lloguer anual a pagar era de 7 florins d'or d'Aragó a esmerçar en les obres necessàries a fer en la dita casa a coneixença de Guillem Sacort, prevere, i Pere de Fontelles (AHB, ACB 17.1.4.1, s. f.).

80. L'octubre de 1375, Ferrer de Graells, de la vila de Cardona, signava debitori a favor de Vidal Berzelay, jueu de la mateixa vila, per un import de 6 florins d'or d'Aragó que li devia per raó de préstec i establia que, fins a la restitució del deute contret, Vidal podria residir a la casa que ja habitava Ferrer en el carrer Nou i que un cop pagat el deute hi podria restar un any més a canvi de 20 s. b. (BC, Batllia de Cardona, Bat Car 79/4, s. f.).

81. ADS, Fons Cardona, núm. 4, f. 99v-100r i 121v.

82. En els anys següents, tots dos jueus reformaven els immobles adquirits per establir aquí la seva llar. Així, el febrer de 1408, compraven 150 bigues a Pere Sala, de Sant Llorenç de Morunys (ACA, Notarials, Cardona Ca-0141, s. f.).

vegada que també ens assenyala que aleshores el call de la Fortesa era només una recordança del passat.

3.4. *El call i la nova muralla gòtica*

El mur de la vila apareix a la documentació treballada com un element superposat al parcel·lari del call. I és que, entre 1370 i 1390, el comte i la universitat de la vila van obrar un nou recinte murat per al nucli urbà i els seus ravals, inclòs el sector de la Serra.⁸³ El traçat de la nova muralla passava a tocar de la torrassa de la Fortesa i discorria a través del call en sentit transversal est-oest des de la Bestorre fins a l'accés obert a la part més alta de la Serra per donar entrada i sortida a la vila per aquest indret vers el terme i la partida veïna de Fluges. El nou portal havia de ser anomenat de la Serra o de Fluges,⁸⁴ si bé al segle XVI va ser batejat sota l'advocació de Sant Roc.⁸⁵

La irrupció d'aquest nou límit físic va seccionar en dos el raval de la Serra, inclòs el call, de manera que la vessant sud va restar intramurs per continuar formant part de la vila, mentre que la nord va quedar fora muralles per passar a ser considerada part del terme rural que envoltava el nucli urbà. En tres dècades, les cases i parcel·les situades fora de la nova muralla havien de ser abandonades i habilitades com a conreus en forma d'horts, oliveres i vinyes, en una dinàmica de transformació que té moltes similituds amb el que ja vàrem observar per al raval de Soldevila dins el marc dels processos d'emmurallament urbà viscuts al darrer quart del segle XIV en el cas de Cardona.⁸⁶ I aquest és un dels factors conjunturals que poden ajudar a entendre la desocupació observada en el cas del nostre call per a aquest període, a semblança d'altres jueries de

83. GALERA, «Cortes, subsidios, fiscalidad y endeudamiento censal».

84. El gener de 1375, Sibilla, vídua de Ramon de Vilorbina, donava en vida al seu nebot Guillem de Cirera tots els censos i drets que percebia en el carrer de la Serra. La censada sumava una trentena d'immobles, inclosa la casa de Bernat Llobet situada «prope portale per quod tenditur a Fruges» (BC, Batllia de Cardona, Bat Car 79/2, s. f.).

85. L'any 1502, arran un brot de pesta, el Comú de Cardona va fer un vot de poble a favor de Sant Roc per tal d'evitar la calamitat. Des de llavors, s'establí el costum de celebrar-ne la festa, amb assistència dels cònsols i consellers a les funcions de la parroquial de Sant Miquel, que eren sufragades pel Comú. A la vegada, el portal de Fluges era rebatejat amb la seva advocació.

86. PANCORBO, MARTÍN i GALERA, «Les intervencions arqueològiques», p. 188-192.

la Corona que es van veure afectades per obres defensives o d'interès general, com ara Tarassona (1360, per raó de reforçar la fortificació) i Calataiud (1368, per raó del traçat del nou mur de la ciutat).⁸⁷

3.5. *El convent de Sant Dídac*

L'àrea de la Serra ocupada pel call al segle XIV i transformada progressivament en horts urbans a les dues centúries següents havia de patir una renovació radical en època moderna amb la construcció d'un convent de l'orde franciscà sota l'advocació de sant Dídac d'Alcalá. La fundació de la casa es va fer en compliment d'un vot d'Enric I (1588 - † 1640), sisè duc de Cardona, i la seva esposa Catalina per raó d'una malaltia. I va anar a càrrec de la duquessa, que el 21 maig de 1637 ja manifestava la voluntat de fundar una casa de fraïmenors sota la indicació que «el sitio más conveniente, y a propósito para fundar dicho convento, es sobre el hospital de dicha villa de Cardona, en lo más alto del muro, cuyo sitio aseñalo, y concedo para la dicha fundación». A la vegada ordenava al governador general del ducat i als seus oficials que afavorissin els tràmits per a fer realitat la voluntat dels ducs, en especial pel que feia a l'afectació de la muralla.⁸⁸

I és que el lloc triat no era cap altre que l'àrea compresa entre la torre de les Hores i el portal de Sant Roc, on tres segles enrere s'havia ubicat la nostra jueïria. Tres dies després, el 24 de maig, el governador del ducat juntament amb els cònsols i els consellers del Comú de la vila demarcaven l'àrea afectada per la futura construcció, que abastava una extensió superficial de 5.000 m². I procedien a lliurar-la a fra Rafael Bosch, lector jubilat i confessor privat dels ducs, que com a representant de l'orde franciscà va erigir aquest mateix dia una creu de fusta. Els terrenys adjacents a la torre restaven sota el domini alodial dels ducs, mentre que cinc parcel·les més destinades a horts, «a la Serra, al costat del portal de Sant Roch, dejus la torra de las Oras», corresponien a la Comunitat de Preveres de la parroquial de Sant Miquel i van ser comprades pel Comú en el decurs de 1639.

87. RIERA, *Els poders públics*, p. 344-345 (document 148) i 362-363 (document 167).

88. MARCA, *Chronica seraphica*, p. 509-511.

El 21 de novembre d'aquest darrer any, fra Rafael Bosch procedia a la cerimònia de col·locació i benedicció de la primera pedra del futur convent a construir «en los murs de la vila de Cardona vulgarment dit la Bastorra i portal de Sant Roch», amb assistència del governador i les principals autoritats civils i religioses del ducat i vila de Cardona. La seva obra s'havia de perllongar per espai de més d'un segle fins a arribar a la segona meitat de la divuitena centúria per a engolir qualsevol traça o vestigi del call de Cardona. I com a testimoni d'allò que fou només va restar dempeus l'antiga torrassa de la Fortesa, rebatejada com a torre de les Hores, al costat de la qual es va aixecar l'església conventual. El destí va voler que la torre i el convent de Sant Dídac compartissin el malaurat enderroc ordenat l'any 1812 en el marc de la Guerra del Francès.⁸⁹

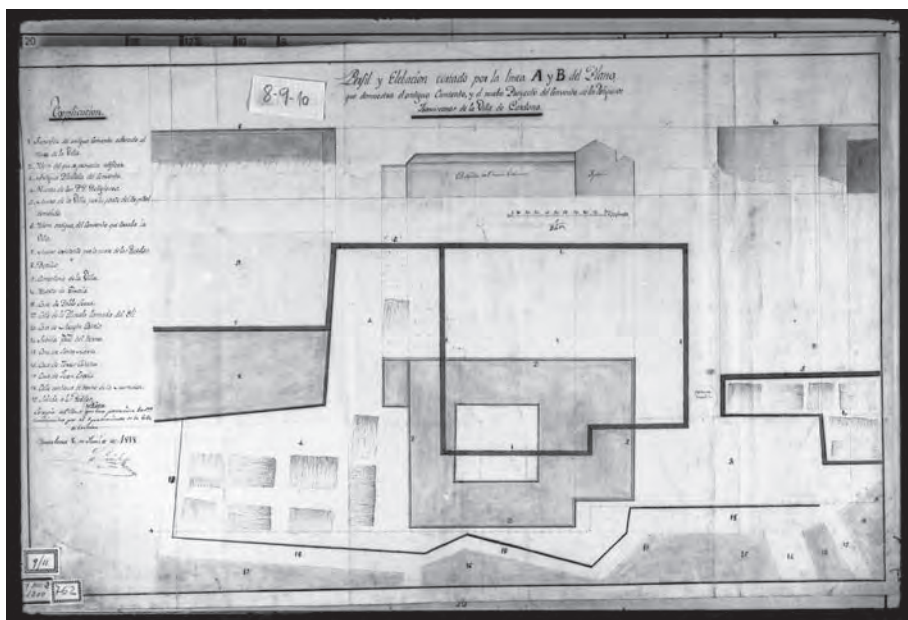

FIGURA 3. Plànol per a la reconstrucció del convent de Sant Dídac, amb l'antic i el nou emplaçament amb la situació de la torre de les Hores («torreón demolido»), 1818 (Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya).

89. BARRAQUER, *Las casas de religiosos*, p. 502-503.

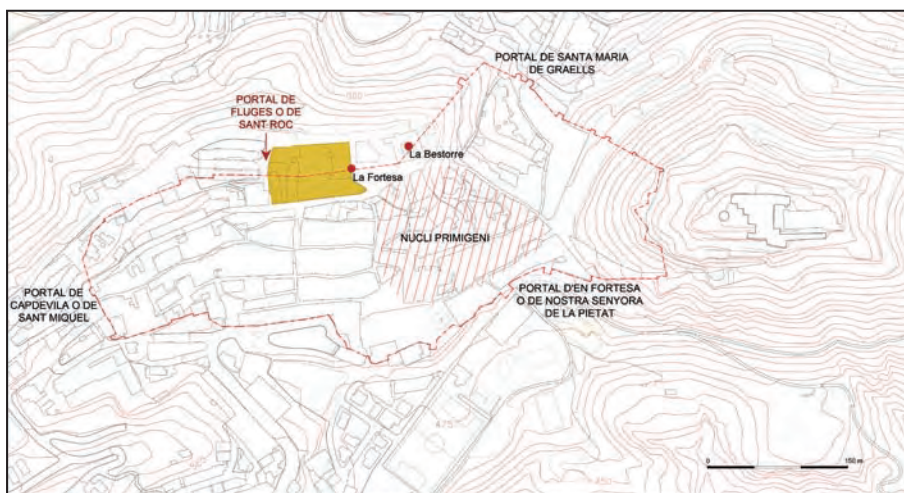

FIGURA 4. Plànol del centre històric de Cardona amb l'àrea ocupada per la parcel·la del convent de Sant Didac, dins la qual s'incloïa l'antiga jueria de la vila (Arxiu Històric de Cardona).

4. Els edificis i espais públics de la comunitat: el fossar dels jueus

Un cop situat el call dels Jueus, és hora que passem a tractar els edificis i espais públics destinats al culte i l'estudi, així com d'altres serveis vinculats a l'alimentació permesa per la seva religió, com ara l'escorxador, la carnisseria i el forn, sense oblidar-nos del fossar on enterrar-se. I, a semblança del que observen Imma Ollich i Irene Llop per a la jueria de Vic,⁹⁰ la documentació treballada manté un silenci que els fa invisibles, llevat del cementiri, com tot seguit veurem. Només una única referència ens permet entreveure la possible existència d'un lloc d'estudi per als llibres sagrats. En el testament ordenat, l'agost de 1348, pel jueu Perfeyt de Vilafort, físic de Solsona que aleshores residia a Cardona, es disposava un llegat per a fer un rotlle que havia de ser donat per un dels seus marmessors a l'escola («ad faciendum unum rocle quod dictus manumissor det in scola quam voluerit»). El seu cost s'havia de sufragar amb els 3.000 s. b. destinats per a la seva ànima, amb diverses obres pietoses

90. OLlich i LLOP, «Espais públics i espais privats», p. 485, nota 11.

per als jueus pobres i per ajudar a casar joves.⁹¹ La seva estada ocasional a Cardona ens fa dubtar de si es refereix a l'escola d'aquesta vila o a la de Solsona,⁹² i caldrà restar en espera de cercar més dades que ens en puguin acabar de confirmar l'existència.

En el cas del fossar, la documentació és més diàfana, atesa la necessitat d'enterrar els seus difunts. Era un espai imprescindible per a la comunitat, segons els rituals i les formalitats a l'hora de netejar i embolcallar els cossos que són descrits en els textos publicats per Jaume Riera relatius als jueus de Besalú.⁹³ Així, a la Seu d'Urgell ha estat localitzat sobre el riu Segre i la Palanca Boixadera, cap a Segalers.⁹⁴ A Vic, en l'anomenat puig dels Jueus, un petit turonet situat a la banda nord-est de la ciutat.⁹⁵ A Manresa, a la Fossana dels Jueus, darrere de Puigterrà.⁹⁶ A Solsona, en el puig de Sant Gervasi, a un quilòmetre al nord-est de la ciutat.⁹⁷ I a Berga, en el fossar o tossal dels Jueus, a l'actual serrat del Parany.⁹⁸

En el nostre cas, el primer esment que tenim del fossar dels jueus de Cardona l'aporta el testament de l'abans esmentat Perfeyt de Vilafort i l'elecció de sepultura que s'hi fa («et eligo meam sepulturam in fossario iudeorum Cardone»). Aquesta referència, però, no aporta cap indicació toponímica que en permeti la localització. Per a poder ubicar aquesta necròpolis hem d'esperar dues dècades i arribar a la venda feta el 5 de febrer de 1368 per mossèn Romeu Grosset, prevere, a favor de Guillem de Tolichs d'una peça de terra situada en el terme de Cardona, en el lloc anomenat Collars, per un preu de 40 s. b. El domini alodial corresponia a la capellania de Santa Maria fundada a la parroquial de Sant Miquel de la vila pel difunt Berenguer de Gibert, sota el cens anual de 3 s. b. a pagar per Sant Miquel de setembre. I les seves confrontacions

91. UB, CRAI, Biblioteca de Fons Antic, ms. 754-755, *Liber testamentorum*, ms. 1.528, f. 141v-142r.

92. En el seu testament es manifesta com a jueu de Solsona que residia a Cardona, no sabem si per raó d'exercir el seu ofici de físic o bé per haver fugit de Solsona i dels aldarulls esdevinguts en aquesta vila contra els jueus (PLANES, *Nota sobre la pesta de 1348*). Ens inclinem per aquesta segona opció, atès que entre els marmessors designats per Perfeyt s'inclouia el jueu Mossé Gràcia, jueu solsoní que llavors també era a Cardona.

93. RIERA, *Retalls de la vida dels jueus*, p. 94-95.

94. BATLLE, *L'aljama de la Seu d'Urgell medieval*, p. 66.

95. OLLICH i LLOP, «Espais públics i espais privats», p. 492-495.

96. SARRET, *Els jueus a Manresa*, p. 13-15.

97. RIU, «Aljama hebrea de Solsona», p. 24.

98. CUNILL, «El fossar dels jueus».

eren, per un costat, amb la sort de Berenguer de Cererols, per l'altre amb el fossar dels jueus («cum fossario iudeorum») i per la resta amb les altres terres sota el domini de l'esmentada capellania de Santa Maria.⁹⁹

Aquesta compravenda ens permet situar el fossar dels jueus a la partida dels Collars o Collassos, altrament dita de les Torres per les dues torrasses enlairades en la cota més alta d'aquesta partida del terme, a banda i banda del camí ral de Cervera. Aquest era el nom donat a l'edat mitjana a l'elevació situada al sud-oest de la vila, a menys d'un quart d'hora de camí del nucli urbà, i que ara és més coneguda com el turó de la Pietat per la capella homònima construïda al seu cim en el segle XVII, entre les dites torres i a tocar del camí de Cervera que sortia des de la vila pel portal de Sant Miquel.

La confirmació que aquest és el lloc on inhumaven els seus morts ens ve donada per l'establiment subscrit el 20 de juny de 1381 pels jueus Astruch Isaac, Jucef Rossell, Abraham Levi, David Biona i Isaac Astruch, tots cinc de Cardona. Mitjançant aquest contracte concedien i establien per un termini de tres anys —a comptar a partir de la festa de Sant Miquel del mes de setembre d'aquell mateix any— a Ramon de Puiggròs, teixidor d'ofici, el tros de terra que tenien en el terme de Cardona, en el lloc anomenat els Collars. Les seves confrontacions eren, per un costat, les altres honors de la capellania de Santa Maria de Cardona fundada per Berenguer de Gibert, i per la resta, les altres honors de l'esmentat Ramon de Puiggròs. I en l'establiment s'estipulava que Ramon havia de tenir aquesta terra per l'esmentada capellania i el seu capellà, al qual restaria obligat a pagar un cens anyal de 8 s. b. per la festa de Sant Miquel de setembre. Els jueus, però, es retenien tres feixes de terra on poder enterrar els seus («retanire voluimus tres feixals terre que ibidem sunt remanent in sepultura iudeorum Cardone et cimiterium»).

Aquest establiment aporta molts detalls per a la seva consideració. En primer lloc, els cinc jueus que hi intervenen sumen la major part de les famílies assentades aleshores a Cardona i cal entendre, doncs, que actuen en representació d'una comunitat reduïda a mínims, tot i que mai no s'identifiquen com a secretaris o portaveus del seu consell. En segon lloc, ens assenyala que els jueus locals ja posseïen, si més no, des de dues dècades abans, una porció de

99. BC, Batllia de Cardona, Bat Car 76/4, s. f. Vegeu el document 7 de l'apèndix documental.

100. BC, Batllia de Cardona, Bat Car 81/6, s. f. Vegeu el document 9 de l'apèndix documental.

terres en el terme de Cardona, a la partida dels Collars, que destinaven a fossar dels seus morts. En aquest sentit, cal plantejar-se en quina mesura l'establiment fet i la reserva de les tres feixes responien també a la minva de les famílies jueves residents a Cardona. I en tercer i darrer lloc, el domini d'aquesta peça de terra corresponia a la capellania fundada pel difunt Berenguer Gibert a l'altar de la Verge de l'església parroquial de Sant Miquel de la vila i al seu titular mossèn Guillem Olivó (que signava la carta d'establiment feta aleshores), a semblança de l'altra peça de terra venuda l'any 1368 i que confrontava amb el fossar dels jueus. Segons això, aquest cementiri i les seves terres formaven part d'una finca molt més àmplia, el domini alodial de la qual corresponia a la dita capellania.

En aquest sentit, sabem que Berenguer Gibert, prohoms local i escuder del vescomte Ramon Folc VI, havia fundat aquesta capellania a la parroquial de Sant Miquel i al seu altar de Santa Maria pels volts de 1320 i que per raó de la dotació era titular d'una àmplia extensió de terres situada en la partida dels Collars destinades, bàsicament, al conreu d'oliveres. Una descripció feta al segle XIX ens diu:

[...] el monte sobre el cual está edificada la villa y que arranca del pie del mismo rio se prolonga en progresión ascendiente y rápida hacia Poniente formando terrenos barrancosos a cada lado. Dichos barrancos están ocupados por jafas escalonadas de tierra por medio de paredes y por márgenes naturales, ocupados a la derecha por viña y terrenos incultos y a la izquierda por olivos, que quedan siempre pequeños á causa de matarlos los fríos cada diez ó quince años.¹⁰¹

Els Collars eren un verger d'oliveres en un terreny en pendent modelat per l'home, dècada rere dècada, amb la construcció de feixes fins a constituir un mirador excepcional del salí de Cardona, vers llevant. I aquí és on els jueus van decidir sebolir els seus morts. Segons ens deixa entreveure la documentació, una part de les oliveres de Santa Maria restava en mans del capellà obtenidor de la capellania per a la seva explotació directa.¹⁰² Mentre que la resta havien

101. BARBERÀ, «La memòria sobre els consums de Cardona l'any 1876», p. 125.

102. El 13 d'octubre de 1376, Guillem Oliver, prevere i capellà de la capella de Santa Maria fundada pel difunt Berenguer Gibert, arrendava pel termini de sis anys a favor de Pere Oliver «quoddam trocium terre cum olivariis et aliis arboribus diversorum generorum situm in termino Cardone, loco vocato Los Colars. [...] Sub hiis vero pactis, formis, conditionibus et retentionibus quod vos et vestri per totum dictum tempus bene et fideliter ipsum trocium terre bene aptetis, excolatis, melioretis et in aliquo minime deterioretis et dictos olivarios bene

estat establertes en emfiteusi a tercers per a una gestió indirecta, inclosos els nostres jueus, que van situar aquí el seu fossar.

Dins aquesta lògica, Ramon de Puiggròs i les seves feixes esdevenen el referent per a esbrinar-ne la localització. Consta que, el 9 de desembre de 1424, Ramon i el seu fill Pau venien a Guillem Conill la sort de terra i oliveres que tenien en els Collars pel preu de 10 florins d'or d'Aragó. Com ja sabem, el seu domini corresponia a la capellania de Santa Maria i al qui llavors era beneficiat seu, mossèn Valentí Llobet. I confrontava, per un costat, amb Antoni Boxich, per l'altre amb Guillem Olivó i per un tercer amb el camí de les Torres.¹⁰³

Els límits assenyalats per a la parcel·la venuda no aporten cap referència al cementiri dels jueus. Ni tampoc a la propietat veïna de l'esmentat Guillem Olivó.¹⁰⁴ I encara menys l'agost de 1428, quan mossèn Valentí Llobet va vendre a Pere Roca el tros de terra plantat amb oliveres que la seva capellania encara retenia en els Collars pel preu de 600 s. b. Les confrontacions ressenyades aleshores, inclosa la parcel·la d'Antoni Boxich, no diuen res del fossar.¹⁰⁵

Tanmateix, uns anys abans, en l'arrendament d'un tros de terra i oliveres situat en els Collars («quadam terre trocium sive oliveres situm loco vocato los Colars») fet el 12 de febrer de 1408 per l'esmentat Antoni Boxich a favor de mossèn Berenguer Miró, prevere, se'ns diu que era a tocar d'aquest fossar («et affrontatur cum fossar dels Juheus»)¹⁰⁶ Aquesta serà la darrera vegada que el trobem esmentat, tot just en coincidència amb l'ocàs i desaparició de la comunitat jueva establerta a la vila, circumstància que explica per què no en tornem a trobar cap altra referència. De fet, i a diferència d'altres indrets on la referèn-

purificetis et exporquetis et arbores ibidem non scindatis neque evellatis et quod expletum olivarium in ultimo anno sint nostri», a canvi de pagar un lloguer anyal de 20 s. b. per Tots Sants (ACB, C.17.1.4.3).

103. BC, Batllia de Cardona, Bat Car 13/5, s. f.

104. Aquesta parcel·la de Guillem Olivó correspon a la que l'any 1368 pertanyia a Berenguer de Cererols i que va ser venuda pel seu fill Rafael a favor de Guillem el 28 de maig de 1408. A la compravenda se'ns descriu un tros de terra amb oliveres situat als Collars el domini de la qual corresponia a la capellania de Santa Maria i que confrontava amb el camí de les Torres i les terres de Ramon de Puiggròs, Elisenda, la vídua de Pere de Fontcalda i els hereus del difunt Pere Martí (ACA, Notarials, Cardona Ca-0141, s. f.).

105. BC, Batllia de Cardona, Bat Car 14/1, s. f.

106. ACA, Notarials, Cardona Ca-0141, s. f. Vegeu el document 13 de l'apèndix documental.

cia ha perviscut a manera de topònim, a Cardona el seu record s'esvaeix de manera inexorable amb el pas del temps.

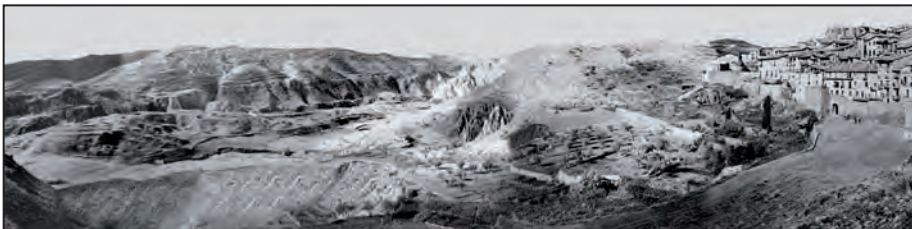

FIGURA 5. Panoràmica de la façana sud de la vila de Cardona i la muntanya de sal, amb les plantacions d'oliveres dels Collars a l'esquerra, 1925 (Arxiu Històric de Cardona, Fons Mines de Cardona).

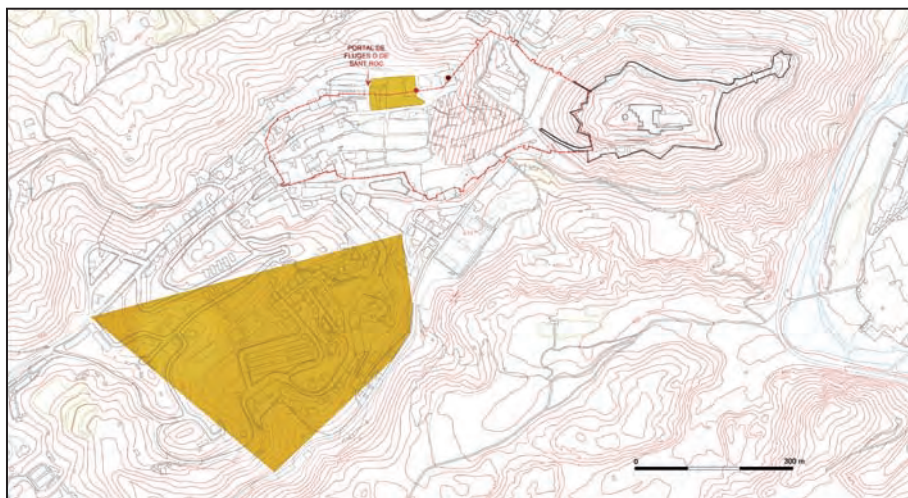

FIGURA 6. Plànol del nucli urbà de Cardona i el Barri Nou amb la demarcació de l'àrea on s'havien de situar les oliveres de la capellania de Santa Maria i el fossar dels jueus (Arxiu Històric de Cardona).

La manca d'un referent toponímic que ens guiï, afegida a la carència de les fonts documentals pel que fa a la capellania de Santa Maria com ara llevadors i capbreus que ens permetin estudiar l'evolució de la propietat del sector dels Collars sota el seu domini, dificulta molt poder establir la ubicació concreta de les oliveres de Santa Maria i, de retruc, el fossar dels jueus. Així i tot, creiem

poder delimitar la seva situació a partir del conjunt de compravendes aplegades per als segles xv-xvii. Els termenats que hi són descrits ens permeten ubicar les oliveres de Santa Maria en el sector dels Collars delimitat al sud pel perllongament del camí de Canconills i les Salines que menava fins a Sobremunt (més conegut després com el camí dels Ètics fins a ser reformat i adaptat el 1937-1938 per a l'actual carretera de la Mina) i al nord-oest amb el camí general dels Collars o de les Torres. En l'angle que formaven tots dos vials vers ponent s'havien de situar les feixes amb les oliveres de Santa Maria, inclòs el fossar aquí objecte d'estudi. Una extensió de terres que coincideix, en bona mesura, amb l'àrea urbanitzada a partir de l'any 1952 arran de l'obertura de la nova carretera del Miracle (1949-1954) i que actualment coneixem com el Barri Nou.

5. Conclusions

Les dades i els documents aportats en aquest estudi ens permeten situar la jueria i el seu fossar en el context urbà de Cardona i suposen un avenç notable en el coneixement de la comunitat jueva assentada aquí i de la seva organització. A la vegada, possibiliten recuperar elements tan suggeridors com la torre d'Enoc o dels Jueus, l'antiga torrassa de la Fortesa, reconvertida en talaia de referència del call juntament amb el seu portal d'accés. I, és clar, ofereixen noves perspectives de treball per al futur, en la seva doble vessant documental i arqueològica.

En aquest sentit, caldrà continuar el buidatge dels manuals conservats anteriors al 1300 i tota la sèrie corresponent a la primera meitat del segle xiv. De ben segur que els resultats refermaran les línies avançades aquí i les ampliaran amb noves aportacions i matisos.

I pel que fa a l'arqueologia, les possibilitats són àmplies i diverses. Que ens consti, les urbanitzacions i els moviments de terres fets en els darrers setanta anys en el sector del Barri Nou no han aportat cap testimoni que verifiqui l'existència del fossar dels jueus. Tanmateix, encara queden moltes zones lliures d'edificació que, en qualsevol moment, poden ser susceptibles de mostrar a la llum les seves restes. Caldrà, doncs, continuar atents i preveure aquesta eventualitat.

I respecte al call i la torre dels Jueus, els possibles recorreguts a fer són més encoratjadors. Com ja hem avançat, la torrassa i el convent de Sant Dídac van compartir el malaurat enderroc ordenat l'any 1812. Els intents posteriors de

reedificació no van reeixir i les seves despulles van ser desamortitzades per a ser venudes a un terratinent local, Josep de Calassanç de Abad, baró d'Abella. L'any 1867, el baró va aixecar una nau sobre l'antiga església conventual i part dels claustres per destinar-la a fàbrica de teixits primer i assecador d'embotits després. Finalment, l'any 1947, la parcel·la del convent va ser segregada en dos pels seus hereus. La part corresponent als horts dels frares (1.881 m²) va ser comprada per un particular (Jaume Porredón), mentre que la vella fàbrica amb els 3.148 m² restants va ser adquirida per l'Ajuntament de Cardona i l'any 1970 va ser rehabilitada com a centre d'ensenyament en el que és l'actual Institut Sant Ramon.

Les posteriors promocions urbanes fetes a la dècada de 1980 en el primer sector dels Porredón, amb les consegüents excavacions i moviments de terra, fan que les possibilitats de localitzar les restes de l'antic call siguin pràcticament nul·les. Tanmateix, en el cas de l'actual parcel·la de l'Institut Sant Ramon, s'ofereix un escenari molt diferent. L'actual edifici escolar correspon a grans trets a la rehabilitació de la vella fàbrica construïda sobre les restes de l'església conventual, mentre que la zona esportiva i de lleure del centre correspon al claustre i estances annexes. Ens trobem, doncs, davant una superposició d'elements i estructures en la qual, a diferència de l'altre sector, no hi ha hagut grans alteracions, i que, per tant, és susceptible d'aportar nivells i materials corresponents a la que fou la juevia de Cardona.

Començàvem parlant de les sèries documentals corresponents a les escrivanies locals i del seu valor testimonial per a conèixer la comunitat jueva establerta a Cardona, així com la seva organització i les activitats que duia a terme. Ara hem marcat el camí a seguir perquè l'arqueologia pugui fer la seva aportació en la mesura que es plantegin les oportunitats d'intervenir i sigui possible treure a la llum les restes d'allò que fou el call de Cardona.

Bibliografia

- ABBÉ, Jean-Loup. «Le paysage peut-il être lu à rebours? Le paysage agraire médiéval et la méthode régressive». En: CURSANTE, Benoît; MOUSNIER, Mireille (ed.). *Les territoires du médiéviste*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2005, p. 383-399.
- BACH I RIU, Antoni. «Els jueus del comtat de Cardona a l'entorn de l'any 1391». En: *Jornades d'història dels jueus a Catalunya*. Girona: Estudi General, 1987, p. 281-294.

- BARBERÀ I SOLER, Jaume. «La memòria sobre els consums de Cardona l'any 1876». *Cardener*, 1 (1983), p. 121-137.
- BARRAQUER I ROVIRALTA, Gaietà. *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Barcelona: Imprenta de Francisco J. Altés y Alabart, 1906-1915.
- BATLLE I GALLART, Carme. *L'aljama de la Seu d'Urgell medieval: Una comunitat jueva del Pirineu català*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2016. (Col·lecció Bofarull; 25)
- BENET I CLARÀ, Albert. «L'origen i desaparició dels jueus de Manresa (1294-1392)». *Dovella* [Manresa], 10 (1983), p. 26-31.
- BONET CORREA, Antoni; MONTANER GARCIA, Maria Carme; ORGEIX, Emile d'. *La Guerra de Successió: El setge de Cardona 1711*. Sant Vicenç de Castellet: Farell Editors, 2007.
- BOTTICINI, Maristella; ECKSTEIN, Zvi. *The Chosen Few: How Education Shaped Jewish History, 70-1492*. Princeton: Princeton University Press, 2012.
- CARRERAS I CANDI, Francesc. «Caciquisme polític en lo segle XIII (Continuació)». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* [Barcelona], 3, 19 (1906), p. 134-143.
- CASAS I NADAL, Montserrat. «El "Liber Iudeorum" de Cardona (1330-1334). Edició i estudi». *Miscel·lània de Textos Medievals* [Barcelona], 3 (1985), p. 121-345.
- CASAS I NADAL, Montserrat; NAVARRO SALAZAR, Maria Teresa. «In memoriam. David Romano Ventura (1925-2001). Catedrático de Lengua y Literatura Italiana, Maestro y amigo». *Espacio, Tiempo y Forma. Serie III, Historia Medieval* [Madrid: UNED], 14 (2001), p. 391-410.
- CHAZAN, Robert. *Reassessing Jewish Life in Medieval Europe*. Cambridge: University Press, 2010.
- CUNILL I BONET, Jaume. «El fossar dels jueus. Noves aportacions des de l'Arxiu Parroquial de Berga». *L'Erol* [Berga], 127 (2016), p. 11-14.
- DENJEAN, Claude. *Juifs et chrétiens: De Perpignan à Puigcerdà. XIIIe-XIVe siècles*. Canet de Rosselló: Trabucaire, 2004.
- DURAN I SANPERE, Agustí. «Referencies documentals del call de juhéus de Cervera». En: *Discursos llegits en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en la solemne recepció pública de D. Agustí Duran y Sanpere*. Barcelona: Imp. Atlas Geográfico, 1924.
- FARÍAS ZURITA, Víctor. «*Privilegium et enfranchimus et libertatem concedimus*. Los judíos de una villa catalana y sus privilegios: el caso de Perelada, hacia 1300». En: CATEURA BENNÀSSER, Pau; MAÍZ CHACÓN, Jordi; TUDE-

- LA VILALLONGA; Lluís (ed.). *Inversors, banquers i jueus: Les xarxes financeres a la Corona d'Aragó (s. XIV-XV)*. Palma: Edicions Documenta Balear, 2015, p. 111-120.
- GALERA, Andreu. «Cortes, subsidios, fiscalidad y endeudamiento censal. El fogaje de 1374 y el donativo de 1375, y su resolución en el caso del vizcondado de Cardona». En: MORELLÓ, J.; ORTÍ, P.; VERDÉS, P. (ed). *Renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval: Estudis dedicats a Manuel Sánchez Martínez*. Barcelona: CSIC, 2018, p. 486-528.
- GISBERT I TRAVERIA, Mireia. *Cartografia de Cardona: De la Guerra de Successió a la Guerra del Francès: 1717-1858*. Cardona: Ajuntament de Cardona, 2010.
- GRAELLS I VILARDOSA, Montse. «Documents de la vida quotidiana dels jueus de Cervera (1352-1353)». *Miscel·lània Cerverina* [Cervera], 11 (1997, p. 183-198.
- LLOP, Irene. «Els *Libri Iudeorum* als arxius catalans». En: *Actes del III Congrés per a l'Estudi dels Jueus en Territoris de Llengua Catalana, 15-18 d'octubre de 2007, Barcelona-Perpinyà*, en premsa.
- MAGDALENA NOM DE DÉU, Josep-Ramon. «Etimologia no semítica de “call”». *Calls* [Tàrraga], 2 (1987), p. 7-16.
- MARCA, Francisco. *Chronica seraphica de la santa provincia de Catalunya*. Barcelona: Imprenta de los Padres Carmelitas, 1764.
- MIQUEL ROSELL, Francesc. *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*. Vol. II. Madrid: Direcciones Generales de Enseñanza Universitaria y de Archivos y Bibliotecas, 1958.
- MUNTANÉ SANTIVERI, Josep Xavier. «Acords fiscals de prestadors jueus forasters en el *Liber secretariorum aliame judeorum Minorise* (Manresa, 1343-1346)». *Sefarad*, 76, 2 (juliol-desembre 2016), p. 251-288.
- OLLICH I CASTANYER, Imma; LLOP I JORDANA, Irene. «Espais públics i espais privats del call jueu de Vic: evidències documentals i arqueològiques». *Ausa*, xxvii-177 (2016), p. 481-506.
- ORTÍ GOST, Pere; TO I FIGUERAS, Lluís. «Des terriers médiévaux et modernes au registre de la propriété en Catalogne». En: ABBÉ, Jean-Loup (dir.). *Estimes, compoix et cadastres: Histoire d'un patrimoine commun de l'Europe méridionale*. Tolosa: Le Pas d'Oiseau éditions, 2017, p. 182-198.
- PANCORBO PICÓ, Ainhoa; MARTÍN MENÉNDEZ, Albert; GALERA PEDROSA, Andreu. «Les intervencions arqueològiques realitzades al camp de futbol de Cardona (Bages): el jaciment del Campet de la Sal». *Tribuna d'Arqueologia 2016-2017* (2018), p. 171-197.

- PLANES I ALBETS, Ramon. «Nota sobre la pesta de 1348 a Solsona (dificultats econòmiques de la Universitat i avalot contra els jueus)». *Cardener*, 2 (1985), p. 109-117.
- RIERA I SANS, Jaume. *Retalls de la vida dels jueus: Barcelona, 1301 - Besalú, 1325*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2000. (Episodis de la Història)
- *Els poders públics i les sinagogues. Segles XIII-XV*. Girona: Patronat del Call de Girona, 2006.
- RIU I CABANAS, Ramon. «Aljama hebrea de Solsona». *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 21 (1892), p. 20-24.
- RIVERA SENTÍS, Francesc Xavier. «Nous avenços en la localització dels calls jueus de Cervera». *Tamid* [Barcelona], 13 (2018), p. 113-141.
- ROCAFIGUERA I GARCIA, Francesc de. «Notícia de la presència de jueus a Moià en el segle XIII». En: *Jornades d'història dels jueus a Catalunya*. Girona: Estudi General, 1987, p. 321-326.
- ROMANO, David. «Un casamentero judío (Cardona 1312)». *Sefarad* [Madrid], xxxi (1971), p. 103-104. [Reimprès en *De historia judía hispánica*, p. 145-146]
- «Protocolos judíos de Cardona (siglo xiv)». *Sefarad* [Madrid], xxxii (1972), p. 371-372.
- SARRET I ARBÓS, Joaquim. *Els jueus a Manresa*. Manresa: Esparbé, 1917.
- SERRA I ROTÉS, Rosa. «Aproximació a l'estudi de la comunitat jueva medieval al Berguedà». *L'Erol* [Berga], 21 (1987), p. 20-27.
- SERRA VILARÓ, Joan. *Història de Cardona*. Llibre II. 1a part: *La vila, els castells i el veïnat*. Tarragona: Sugrañes, 1968.

Apèndix documental

1

1312, maig, 31. Cardona

(Vidal?) Baró, jueu de Cardona, estableix a favor del seu germà Salamó, jueu del mateix lloc, un tros de terra que té en la dita vila, en el lloc de la Fortesa, darrere les seves cases a manera d'eixida, les quals té pel vescomte de Cardona. L'amplària cedida correspon a la façana de les cases del cedent i les seves confrontacions són el vial públic, les feixes de sota i de sobre del cedent, així com les seves cases i la feixa establerta a favor de Baró Vidal, segons les fites posades. A canvi, el rebedor restarà obligat a pagar un cens anual d'una gallina per quaresma, a més de 5 s. b. en concepte d'entrada.

Universitat de Barcelona, CRAI, Biblioteca de Fons Antic, ms. 754-755, *Liber Judeorum*, vol. II, p. 168.

[Vidal?] Baro, iudeus Cardone, dono et stabilio vobis Salomo Baro, fratri mei, iudeo ipsius loci, et vestris et quibus volueritis, quoddam feixam^a terre quod habeo in villa Cardone, in loco de la Fortea, retro domos nostras ad exitam, sub dominio nobili domini Raimundi Fulchonis, Dei gratia vicecomiti Cardone, sicut frontem nostrarum domorum est, prout affrontat ex una parte [in via publica] et in fexis meis residuis iosanes et ex alia in alia feixia mea sobirana et in domibus nostris et in [alia feixia?] terre quod stabilivi Baro Vidal, ut termini sunt ibi poniti, ad censum unius galline censuale perpetuo annuatim in festo Carniprivo Quadregesime cum omni iure et dominio mee et dicti domini. Et pro intrata accepi a vobis v solidos Barchinone. Renuncio et cetera. Et sisque et cetera. Et faciam tenere et habere obligo bona mea. Testes Bonanatus de Garrigosa, Iacobus Serra, Bonanatus de Buxo et Arron Coffen, iudeus.

Firmavit Berengario de Mercatallo, tanquam procurator nobili Raimundi Fulchonis.

a. esmenat per troceum.

2

1312, maig, 31. Cardona

(Vidal Baró?), jueu de Cardona, estableix a favor del seu fill Baró, jueu del mateix lloc, un tros de terra que té en la dita vila, en el lloc de la Fortesa, darrere les seves cases a manera d'eixida, les quals té pel vescomte de Cardona. L'amplària cedida correspon a la façana de les cases del cedent i les seves confrontacions són el vial públic per un costat i per la resta les altres feixes del cedent, segons les fites posades. A canvi, el rebedor restarà obligat a pagar un cens anual d'una gallina per quaresma, a més de (?) s. b. en concepte d'entrada.

Universitat de Barcelona, CRAI, Biblioteca de Fons Antic, ms. 754-755, *Liber Judeorum*, vol. II, p. 168.

[Vidal Baro], iudeus Cardone, dono et stabilio vobis Baró Vidal, filio meo, et vestris perpetuo quoddam trocium terre [quod habeo] in villa Cardone, in loco de la Fortea, retro domos nostras ad exitam, sub dominio nobili domini Raimundi [Fulchonis, sicut frontem] nostrarum domorum est, prout affrontat ex una parte in via publica et in fexiis meis residuis [...] terre quod stabilivi Salamo Baró, ut termini sunt ibi poniti, ad censum unius [galline censuale perpetuo annuatim in festo] Carniprivio Quadregesime cum omni iure et dominio mee et dicti domini. Et pro intrata [...] tenere et habere obligo bona mea et cetera. Testes quo supra.

3

1312, novembre, 10. Cardona

Berenguer de Mercadal, com a procurador del vescomte Ramon Folc VI, signa àpoca a favor de Llobell Heretó, jueu de Cardona, pel cens de 30 s. b. que restava obligat a pagar al vescomte en la passada festa de Sant Miquel de setembre per raó dels censos a satisfer per les cases que té pel seu senyor en el lloc de la Fortesa.

Universitat de Barcelona, CRAI, Biblioteca de Fons Antic, ms. 754-755, *Liber Judeorum*, vol. II, p. 94.

Berengarius de Mercatallo, de Cardona, procurator adinfrascripta constitutus a domino Raimundo Fulchonis, recognosco vobis Lobello Hereto, iudeo Cardone, quod solvistis michi triginta solidos Barchinone quos debebatis solvere in primo venturo festo Sancti Michaelis septembris predicto domino ratione scensus illarum domorum quas pro dicto domino tenetis in loco de ça Fortea, quarum facio finem vobis nomine quo supra de dicta pecunia. Testes Berengarius de Aquilario et Bonanatus de Garrigosa.

4

1312, novembre, 10. Cardona

Berenguer de Mercadal, com a procurador del vescomte Ramon Folc VI, signa àpoca a favor d'Enoc Sabarra, jueu de Cardona, pel cens de 35 s. b. que restava obligat a pagar al vescomte en la passada festa de Sant Miquel de setembre per raó dels censos a satisfer per les cases que té pel seu senyor en el lloc de la Fortesa.

Universitat de Barcelona, CRAI, Biblioteca de Fons Antic, ms. 754-755, *Liber Judeorum*, vol. II, p. 94.

Berengarius de Mercatallo, de Cardona, procurator adinfrascripta constitutus a domino Raimundo Fulchonis, recognosco vobis Anoch Çabara, iudeo Cardone, quod solvistis michi triginta quinque solidos Barchinone quos debebatis solvere in primo venturo festo Sancti Michaelis septembris predicto domino ratione scensus illarum domorum quas pro dicto domino tenetis in loco de ça Fortea, quarum facio vobis finem nomine quo supra de dicta pecunia. Testes quo supra.

5

1312, novembre, 10. Cardona

Astruch Coffen, jueu de Cardona, ven a Aron Coffen, jueu del mateix lloc, un tros de terra de l'eixida que té en el lloc de la Fortesa, sota el domini del vescomte Ramon Folc VI. Les seves confrontacions són les cases del comprador, les del venedor i l'hort de Berenguer Savinya. El preu de la venda és de 6 s. b. i l'obligació de

pagar un cens anual de 2 d. b. per Carnestoltes en ajuda de l'altre cens que el venedor resta obligat a pagar al vescomte per la seva casa, que és d'un parell de gallines. La venda és signada per Berenguer de Mercadal com a procurador del vescomte.

Universitat de Barcelona, CRAI, Biblioteca de Fons Antic, ms. 754-755, *Liber Judeorum*, vol. II, p. 94-95.

Astruch Coffen, iudeus Cardone, vendo vobis Aaron Coffen, iudeus ipsius loci, unam petiam terre exita quam habeo in loco de Fortea, sub dominio Raimundi Fulchonis, prout afrontat in vestibus domibus et in domibus meis et in orto^a Berengarii Çavinya, quam faciatis mihi et meis perpetuo in Carnipri-vo Quadregesime duos denarios Barchinone perpetuo annuatim scensuales ad adiutorium illius paris gallinarum quam facio dicto domino Raimundo Fulchonis pro dicta exita et domibus meis, et salvo iure et dominio in omnibus dicti domini, pro precio sex solidos, in quibus renunciamus et cetera. Promitens facere tenere sub obligatione omnium bonorum meorum. Testes Maymonus de Mercatallo et Berengarius Cuadrench.

Firmavit Berengario de Mercatallo nomine procuratorio dicti domini, salvo iure et dominio in omnibus dicti domini perpetuo.

a. esmenat per domibus.

6

1314, març, 15. Cardona

Ramon Folc VI, vescomte de Cardona, estableix a favor de Vidal Baró, jueu de Cardona, una parcel·la situada en el call jueu d'aquesta mateixa vila perquè l'edifiqui, la qual ja havia estat concedida abans amb la mateixa finalitat a favor del també jueu Astruch Cap, en el passat resident en aquesta vila, si bé havia estat restituïda sense edificar. Les seves confrontacions són el vial públic per dos costats, mentre que per la resta confronta amb la casa de Bernat Ribera i el pati de cases de Gaia Isaac. A canvi, restarà obligat a pagar dues gallines anuals per quaresma. I rebrà en ajut per al seu pagament els 4 d. b. que l'esmentat Bernat Ribera paga pel tros de dues estances de la seva casa, una de superior i una d'inferior.

Biblioteca de Catalunya, Batllia de Cardona, Bat Car 45/3, f. 53r.

Raimundus Fulchonis, Dei gratia vicecomes Cardone, stabilimus vobis Vitali Baro, iudeo Cardone, et vestros perpetuo quoddam solum domorum de abiso ad celum ubi construatis domum vel domos in calle iudayco ville Cardone, quod stabiliveramus Astru Cap, iudeo, olim habitatori Cardone, et ipsum dimisit inoperatum, prout afrontatur in via publica de duobus partibus, et in hospicio Bernardi Ribera, et in solo domorum Gaya Içaac, de quo solo faciatis vos et vestri nobis et nostris perpetuo in festo Carni Privii XL^a unum par gallinarum scensuale, cum omni iure et dominio in omnibus. Et vos accipiat in adiutorum supra scensus, quatuor denarios scensuales quos facit Bernardi Ribera pro quodam trocio duarum domorum, unius superioris et alterius inferioris. Et pro eviccionem predictarum obligamus bona nostra. Testes Arnaldus de Olivella, miles, Fferrarius Roig et Guillelmus d'Aguilar et Berengarius de Mercatallo.

7

1368, febrer, 5. Cardona

Romeu Grosset, prevere de Cardona, ven a Guillem Tolics, de la mateixa vila, una sort de terra situada en el terme de Cardona, en els Collars, a tocar del fossar dels jueus, el domini alodial de la qual correspon a la capellania de Santa Maria fundada a la parroquial de Sant Miquel de Cardona pel difunt Berenguer Gibert, a cens de 3 s. b., a pagar per Sant Miquel de setembre. El preu de venda és de 40 s. b.

Biblioteca de Catalunya, Batllia de Cardona, Bat Car 76/4, sense foliar.

Romeus Grosset, presbiter ville Cardone, ex certa scientia mea, per me et heredis meos et succesores, vendo et animo vendendi concedo vobis Guillelmo de Tolichs, habitatori ville eiusdem et vestris, perpetuo unam sortem terre meam sitam in termino Cardone, in loco vocato Colars, subdominio capellanie Berengarii Giberti, condam de Cardona, ad censum trium solidorum de terno annuatim censualium in festo Sancti Michaelis septembris, cum omni iure et dominio in omnibus in perpetuum, prout confrontat cum sorte Berengarii de Sererols et cum fossario iudeorum et cum via publica et in honore dicte capellanie ibi residuo. Predictam autem sortem terre vendo et concedo vobis et vestris perpetuo cum introitibus et exitibus et cum omnibus meliora-

mentis et omnibus aliis suis iuribus universis, sicut melius et cetera. Inducens et cetera. Salvo tamen iure et dominio in omnibus in perpetuum dicte capellanie et dicto censu. Et pro precio huius vendicionis a vobis habuisse et recipisse confiteor quadraginta solidos Barchinone de terno. Ideo renuncio et cetera. Dans et cetera. Promitens et cetera. Renunciamus et cetera. Testes Petrus Payleres et Petrus Aquilario, Cardone.

8

1368, juliol, 18. Cardona

Berenguer Savinya, de Cardona, estableix a favor de Pere de Santa Eulàlia, de la mateixa vila, la parcel·la que té i posseeix en aquesta vila, en el carrer de la Fortesa, a tocar del portal del call jueu. A canvi, restarà obligat a lliurar una gallina de cens anual per quaresma, a més de 20 s. b. en concepte d'entrada.

Biblioteca de Catalunya, Batllia de Cardona, Bat Car 76/4, sense foliar.

Berengarius Zavinya, habitator ville Cardone, cum hoc presenti publico instrumento perpetuo valituro et duraturo accipio et stabilio^a vobis Petro de Sancta Eularia, habitatori dice ville, et vestris perpetuo illud hospicium sive patium domorum meum, quod habeo, teneo et possideo in villa Cardone, vico vocato de la Fortea, confrontatum cum portali callis iuich et cum hospicio vestri dicti Petri et cum exita Bernardi Giberti et cum via publica. Et quod faciatis michi et meis heredibus et successoribus annuatim perpetuo pro censu unam gallinam bonam et pulcram et receptibile in quolibet festo Carnipri-vium cum omni dominio, laudimio, firma, faticha, empara et cum omni alio pleno iure in omnibus inperpetuum. Et hanc vendicionem et cetera. Sicut et quod bene abeatis melioretis et in aliquo non deterioretis et pro me et meis teneatis et nullum allium dominum seu patronum in ibi elegatis nisi me et meos heredes et successores. Et hoc stabilimentum et cetera. Sicut melius et cetera. Inducens et cetera. Et pro intrata huius stabilimenti a vobis habuisse et recepissee confiteor viginti solidos Barchinone terni, quorum et cetera. Ideo renuncio et cetera. Dans et cetera. Promitens et cetera. Sub obbligo et cetera. Renuncio et cetera.

Testes Bernardus Zaval et Berengarius Mercerii, ville Cardone.

[...]

Et dictus Petrus de Sancta Eularia et Margarita, eius uxor, promiserunt dicto Berengario za Vinya quod causa qua Vitalis Astruch, quondam iudeus Cardone, cuius erat quondam, dictum patium petetur ipsum, quod ipsi restituent incontinenti ipsum ipsi iudeo, solvendo primitus omnes expensas per nos factas in ipso et etiam melioramenta, pro quibus obligarunt omnia bona eorum. Testes predicti.

a. esmenat per vendo et concedo.

9

1381, juny, 20. Cardona

Astruch Issach, Jucef Rusell, Abraham Levi, David Biona i Issach Astruch, jueus de Cardona, estableixen per un termini de tres anys el tros de terra que tenen en el terme de Cardona, en els Collars, a tocar de les altres possessions de la capellania de Santa Maria, a favor de Ramon de Puiggròs, de la mateixa vila, que també era titular del domini alodial de la porció de terra aleshores establerta. A canvi, Ramon restarà obligat a conrear la terra amb les oliveres i altres arbres aquí plantats, i satisfer el cens de 3 s. b. a pagar cada any al capellà de Santa Maria per la festa de Sant Miquel de setembre. Tots cinc jueus es retenen tres feixes de terra que seran destinades a donar sepultura als jueus de Cardona.

Biblioteca de Catalunya, Batllia de Cardona, Bat Car 81/6, sense foliar.

Astruch Izach, Iuzeff Russell, Abraam Levi, David Biona, Izach Astruch, iudei Cardone, a primo veturo ffesto Sancti Michaelis septembris ad tres annos commune completos et reollectos collocamus et stabilimus vobis Raimundo de Podiogros, dicte ville Cardone, et vestris quoddam trocium terre nostrum quod habemus in termino Cardone, in loco vocato als Colas, prout confrontatur cum honoribus capelle Sancte Marie Cardone, et cum honoribus vestri dicti Raymundi des Puyt, quod trocium tenetur pro dicta capella sub tali conditione quod dictum trocium tenere bene laboretis et non deterioretis, nec scindentur olivaria acque arbores que ibidem sunt et faciant et facere teneamini quolibet anno dictorum trium annorum capellano dicte capelle octo solidos Barchinone de terno censuales, solvendos quolibet anno in festo Sancti Michaelis septembris. Retinimus tamen nobis iam dictis iudeis retanire volumus tres

fexals terre que ibidem sunt remanent in sepultura iudeorum Cardone et cimiterium. Promitentes quod faciemus vobis et vestris tenere in pace et cetera. Obligo quidquod et cetera. Inde ego Raymundus de Podiogros predictus recipiens possessione a vobis iamdictis iudeis predictum trocium. Promito omnia et singula supradicta tenere et cetera. Et solvere dictos octo solidos ut dictum est et cetera. Et obligare una pars alteri omnia eorum bona et cetera. Testes discretus Romeus de Puitgempi et Guillelmus Pinyana, Cardone.

10

1394, abril, 25. Cardona

El donzell Bord de Cardona i Bonanat de Postils, procuradors del comte de Cardona, estableixen a favor de Joan de Vilorbina la torre anomenada abans d'Enoc amb el seu pati annex, a tocar del portal del call jueu de Cardona i la muralla de la vila, sota l'obligació de pagar un cens anual de dues gallines per Nadal i de tenir la torre coberta i en condret.

Arxiu Comarcal del Berguedà, 17.1.4.1, sense foliar.

Burdus de Cardona, domicellus, et Bonanatus de Postills, procuratoris domini comitis Cardone ad infrascripta facienda et cetera, stablimus vobis Iohannis de Vilorbina et vestris perpetuo illum turrin nominatam antiquitus d'en Anoch, cum quodam patio contiguo ipsa turri, prout affrontat ipsa omnia de una parte in quondam orto Raimundi dez Mercadall, et de alia parte in hospicio Barthomei Vinyoles, mediante quadam via quam ibi dimitere habentis, et de alia parte in via que tenditur ad vicum de la Serra, et cum portale del Call, et de alia in vallo dicte ville, ad censu unius paris gallinarum censualium receptabilium solvendorum dicto domino comiti in quolibet festo Natalis Domini. Et aliter et cetera. Promitens facere et cetera. Et etiam teneamini ipsam turrin tenere cohopena de dues cobertes et demes finestres ni de volta fer. Et obligo omnia bona dicti domini comitis. Et dictus Iohannes Vilorbina recipientis predictum stabilimentum promisset ipsum meliorare et cetera. Et facere et prestare quolibet anno dictum censum. Et tenere pro predicto domino comite cum firma, laudimio et empara et censum predicto. Et ab omnia melioramentum predictis turre et patii et dictam turrin et patium et cetera.

Testes Ffranciscus Botxes et Raimundus Mercadall.

1406, març, 22. Cardona

Jaume Vila, la seva muller Romieta, el seu fill Joan i la seva muller Violant venen a Pere Gibert, mercader de Cardona, l'hort de la seva propietat situat dins la dita vila, en el call dels Jueus, que confronta amb la via pública, els horts de Ramon de Mercadal i Francesc Botxes, i la muralla. El seu domini alodial correspon al comte de Cardona a cens d'una gallina a pagar per quaresma. El preu de venda és de 8 l. b.

Biblioteca de Catalunya, Batllia de Cardona, Bat Car 12/3, sense foliar.

Noverint universi quod nos Iacobus Vila, Romieta, eius uxor, Iohannes, eorum filius, et Violanda, suis uxor, cum hoc presenti publico instrumento ubique in suis valore et robore perpetuo permanenti, per nos et nostros heredes et successores quoscumque presentes pariterque futuros vendimus et ex causa pure perfecte et irrevocabilis vendicionis, tradimus et concedimus de presenti seu quasi vobis venerabilis Petro Giberti, mercatori ville Cardone, presenti, et vestris et quibus volueritis perpetuo quendam ortum nostrum situm in callo iudeorum, prout affrontatur cum via publica et cum orto Raymundi Mercadall et cum orto Francischi Botxes et cum muro dicte ville. Et hanch vendicionem predicti orti cum suis ingressibus, regressibus, cunctisque aliis iuribus et pertinentiis eiusdem facimus perpetuo vobis et vestris, sicut melius firmitus ac utilius dici potest et intellegi ad totum commodum et utilitatem vestri et vestrorum precio octo librarum Barchinone, ex quibus sumus bene vestri paccati pariterque contenti [...]. Promittentes vobis et vestris quod nos et nostri faciemus vos et vestros et quos volueritis predicta habere, tenere et possidere contra omnes personas. Salvis tamen una gallina de censu solvenda annis singulis in festo Carnivarium domino comite Cardone et faticha et laudimio, emparamento, firmamento et toto alio pleno iure ipsi pertinenti in omnibus et per omnia [...].

Actum est hoc Cardone, vicesima secunda die martii anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo sexto.

Sig††††na Iacobi Vila, Romiete, eius uxor, Iohannes, eorum filii, et Violande, eius uxoris predictorum, qui hec concedimus et firmamus predictae, mulieres iuramus.

Testes huius rei sunt Iohannes dez Pi et Iohannes de Gotsens, habitatoris ville Cardone.

Sig[†]num mei Iohannis Raymundi Fulconis, Dei gratia comes Cardone, vicecomitis de Vilamuro atque admirati marium serenissimi domini regis Aragonia, qui primus habito laudimio nobis competenti, predictam vendicionem laudo et firmo vicesima sexta die madii anno supradicto, presentibus honorabilis domino Iohanne de Montebovino, milite, et Guillelmo de Aquilario, domicello, ad hec pro testibus electis.

Firmarunt apocham predicto.

Testes predicti.

12

1408, gener, 19. Cardona

Ramon Mercadal, la seva filla Beatriu i el seu gendre Joan d'Agramunt, cuiner del comte de Cardona, venen a Guillem Satorra, notari de Cardona, l'hort que posseeixen a la dita vila, en el call, a tocar de la torre d'Enoc, i que confronta amb la muralla, l'hort de Pere Gibert i el vial públic. El seu domini pertany al comte de Cardona a cens d'una gallina per quaresma. El preu de venda és de 6,5 florins d'or d'Aragó.

Arxiu de la Corona d'Aragó, Notarials, Cardona, Ca-0141, sense foliar.

Raimundus Mercadall et Iohannes de Agramunt, cochus domini comitis Cardone, et Beatrix, uxor dicti Iohannis, filia dicti Raimundi, gratis et cetera. Vendimus vobis Guillelmo ça Torra, notario ville Cardone, et vestris quoddam ortum situm in villa Cardone, loco vocato al Call et cetera. Et affrontatur ab una parte cum torra de na Nochs et cum muro et cum orto Petri Gibert et cum via publica. Et tenetur pro domino comite Cardone, qui ibi recipit a Carnestoltes unam gallinam de censu. Habet pro precio sex florenorum et mediun auri. Renuncio et cetera. Iuro et cetera. Actum et cetera.

Testes Ffranciscus Morrall et Iohanes Fonoll ac Petrus Cardona.

Fiat apocha precii. Actum est testes predicti.

XXVIII die mensis iunii anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o VIII° Romeus de Manso, collector generalis reddituum domini comitis Cardone, firmavit dictam vendicionem et dictus dominus comes fecit gratiam de laudimio sibi pertinenti pro dicta vendicione presentibus testibus Romeo Zaselva et Iohannes Canaleta, ville Cardone.

13

1408, febrer, 12. Cardona

Antoni Boxich, de Cardona, arrenda per un termini de quatre anys a favor de Berenguer Miró, prevere de la mateixa vila, un hort proper a la dita vila, en el lloc anomenat l'Era, així com un tros de terra plantat d'oliveres situat en els Collars, a tocar del fossar dels jueus, per un lloguer de 30 s. b. i 6 d. b. anuals.

Arxiu de la Corona d'Aragó, Notarials, Cardona, Ca-0141, sense foliar.

Anthוניus Boxich, ville Cardone, gratis et cetera. a die presenti ad quatuor annos primo venturós et completos et quatuor expleta integritur collecta con-
duco et loco vobis Berengario Miro, presbitero Cardone, et vestris quendam
ortum meum situm propre villa, loco vocato al era, quod affrontatur cum
orto d'en Arbocich et cum orto Romei Porter. Item quadam terre trocium sive
oliveres situm loco vocato los Colars, et affrontatur cum fossar dels Juheus et
cum honore vestro. Hoc autem loguerium facio vobis sub modis infrascriptum
quod teneamini solvere pro censu predictorum quolibet anno XII solidos
pro quibus predicta tenentur. Et quod teneamini mihi dare pro loguerio pre-
dictorum quolibet anno in festo Pasce Resurrectionis Domini triginta solidos
et sex denarios Barchinone, et quod non valeat cindere in predictis aliquem
arborem et sub modis et cetera. Extraho, promitentes quod predictum tempus
faciam predictam habere et cetera. Obligo et cetera. Renuncio et cetera. Ad
hec ego Berengarium Miro promito predicta actendere obligo et cetera. Ac-
tum et cetera.

Testes Bernardus de Salavert et Bernardus Alegret.

14

1409, abril, 19. Cardona

*Pere Gibert, de Cardona, ven a Joan Tarroja, de la mateixa vila, una part de la casa que fou de Bernat Gibert amb el seu hort i eixida annexa, en el lloc anome-
nat carrer del Call. Les confrontacions de la casa són per la part de dalt amb l'es-
mentat carrer i per la de baix amb la resta de la casa. Mentre que l'eixida ho fa
per la part de baix amb l'hort de Berenguer de Puiggròs, amb un altre tros d'hort*

del venedor, amb un carrer que puja fins al carrer del Call i amb un altre que mena a una torre rodona. El seu domini alodial correspon al comte de Cardona a cens d'un parell de gallines per Nadal. El preu de venda és de 10 l. b.

Arxiu de la Corona d'Aragó, Notarials, Cardona, Ca-0139, sense foliar.

Petrus Gibert, ville Cardone. Gratis et cetera vendo vobis Iohanni Tarroya, ville Cardone, quandam partitam hospicii mei quod fuit Bernardi Gibert cum quodam orto sive exita sibi contigua, loco vocatur al carrer del Call. Et affrontatur hospiciium et exita a parte superiori cum vico del call et a parte inferiori dictum hospiciium cum residuo hospicio sive parte mea eiusdem. Et dicta exita a dicta parte inferiori affrontatur cum horto Berengarii de Puiggros et cum trocio de ort dicti mei hospicii et ab alia parte dicta exita afrontatur cum quodam vico qui ascendit ad dictum vicum del call et ab alia parte dicta partita affrontat cum alio vico qui ascendit ad dictum vicum quarum endret de una torra rodona. Et tenetur pro domine comite ad censum unius parís gallinarum a Nadal. Habet pro precio x librarum Barchinone de quibus et cetera. Si habet et cetera. Et etiam hoc obligo et cetera. Renuncio et cetera. Actum et cetera.

Testes Iacobus de Soria et Iacobus Palau ac Paulus de Navel.

15

1413, novembre, 29. Cardona

Pere Gibert, de Cardona, ven a Pere Cases, de la Fira de la mateixa vila, una casa situada al call que abans havia estat de Bernat Gibert i que confronta amb la pallissa de Guillem Gotsens, amb l'hort de Joan Guàrdies i amb el portal del call. El seu domini alodial correspon al comte de Cardona a cens d'una gallina per Nadal. El preu de venda és de 9 l. b.

Arxiu Parroquial de Sant Miquel i Sant Vicenç, Fons Sant Vicenç, ACC, núm. 1.271, f. 39 i 40.

Quod Petrus Gibert, ville Cardone, gratis et cetera. Per me et cetera. Vendo perpetuo vobis Petro Cases, fire Cardone, presenti et vestris et quibus volueritis quandam domum que est in callo, que fuit Bernardi Giberti, prout af-

frontat cum pelicia Guillelmi de Gotsens et cum orto Iohannis Guardies et cum portali de Call et cetera. Precio novem librarum et cetera. Inducens et cetera. Dictas et cetera. Habere et cetera. Salva una gallina censuali solvenda domino comiti Cardone in festo Nathalis et faticha, laudimio et cetera. De evictione et cetera. Obligo et cetera.

Testes Iohannes Guardies et Petrus Melis.

16

1413, novembre, 29. Cardona

Pere Gibert, en atenció als serveis prestats per Joan Guàrdies, li dona l'hort situat al call, a tocar de la casa de Joan Tarroja, el domini del qual correspon al comte de Cardona, a cens d'una gallina.

Arxiu Parroquial de Sant Miquel i Sant Vicenç, Fons Sant Vicenç, ACC, núm. 1.271, f. 39 i 40.

Et predictus venerabilis Petrus Giberti fecit donacionem Iohannis Guardies illum ortum situm in supra dicto callo, confrontato cum domo Iohannis Tarroja et cum aliis supradictis et cetera. Propter ydonea servicia. Et facit unam gallinam domino comiti.

Testes Iohannes Guardies et Petrus Melis.

17

1425, gener, 9. Cardona

Bernat Sagrera, de la vila de Cardona, ven a Romeu Saselva, de la mateixa vila, un hort situat davant la torre dels Jueus, que confronta amb l'hort de Jaume Corp, el carrer de la dita torre i el trencall que mena d'aquesta torre al carrer de la Serra. El seu domini alodial correspon a Bartomeu Vinyoles, de Solsona, a cens d'una gallina a pagar per la festa de Sant Miquel del mes de maig. El preu de venda és de 60 s. b.

Biblioteca de Catalunya, Batllia de Cardona, Bat Car 4/1, sense foliar.

Quod ego Bernardus Sagraera, ville Cardone, per me et meos vendo vobis Romeo Çaselva, eiusdem ville, presenti, et vestris quendam ortum meum quem habeo in dicta villa ante turrim Iudeorum, quem teneo per venerabilem Bartholomeum Vinyoles, Celstone, sub censu unius galline quolibet anno solvendo in festo Sancti Michaelis mensis madii, et sub dominio et alodio eiusdem. Conffrontat cum orto Iacobi Corp, sartor, et cum vico de la dita torra et cum quadam trenchada per quam itur ad dictam turrim ad viam de la Serra. Pro precio sexaginta solidorum Barchinone quos et cetera.

Testes Iohannes Çabaterii, ville Tarrega, et Iacobus Vila, de Naves.

Die mercuri VI marcii anno presenti venerabilis Bartholomeus Vinyoles, habito laudimio, firmavit hoc ratione dominio, presentis testibus Bartomeo Marti, Iacobo Corp et Bernardo.

18

1425, gener, 18. Cardona

Guillem Gotsens, de la vila de Cardona, ven a Guillem Sacort, prevere, de la mateixa vila, els dos horts que té en la dita vila, en el call dels Jueus: el jussà, que era tingut en lliure i franc alou, i l'altre, que era tingut pel comte de Cardona, a cens d'una gallina. El preu de venda és d'11 florins d'or d'Aragó.

Biblioteca de Catalunya, Batllia de Cardona, Bat Car 4/1, sense foliar.

Et ego Guillelmus Guotsens, ville Cardone, vendo vobis Guillelmo Çacort, presbitero dicte ville, duos ortos meos sitos in dicta villa, in loco dicto lo Call dels Iuheus, unus quorum scilicet inferiorem per liberum et ffranchum alodium, et alterum tenetur per dominum comitem sub census unius galline quolibet anno solvendorum in festo [...] et sub dominio et alodio eiusdem. Conffontatur dictus ortus iusanus cum orto Berengarii de Puiggros et cum domo vestri dicti emptori et cum domo mei dicti venditoris. Alter ortus confrontat cum orto Iohannis Terroja, et cum quandam pallicia mei dicti venditor et cum via publica qua itur ad turri Iudeorum. Pro precio undecim florenorum.

Firmavit venerabilis Petrus Gibert, collector, ratione domini presentibus testibus venerabilis Petro Olivoni et Huguetto Arbocich, dicte ville.

Et domina Angelina, eius uxor, firmavit omnibus predictis presentibus testibus Bernardo Moni et Iohanne del Corp, mansi del Corp.

Testes Iacobus Serra et Raymundus Guotsens.

19

1426, abril, 3. Cardona

Pere Gibert, de la vila de Cardona, ven a Guillem de Cort, prevere, de la mateixa vila, un hort clos de parets situat al call dels Jueus i que confronta amb les cases del venedor, amb les del comprador i amb el call. El seu domini alodial correspon al comte de Cardona a cens d'una gallina a pagar per Nadal. El preu de venda és de quatre florins d'or d'Aragó.

Biblioteca de Catalunya, Batllia de Cardona, Bat Car 13/5 i 13/6, sense foliar.

Quod ego Petrus Giberti, ville Cardone, per me et meos vendo vobis discreto Guillelmo de Curte, presbitero ville eiusdem, et vestris quendam ortum meum parietibus clausum situm in trecada sive call termentus iudeorum. Et tenetur per dominum comitem Cardone sub censu unius galline quolibet anno solvende in festo Nathalis Domini et sub dominio et alodio eiusdem. Conffrontatum una parte mecum dicto venditore et ex alia vobiscum dicto emptore et cum trecada sive call. Hanc et cetera. Proprecio quatuor florenos auri Aragonum et cetera. Quos et cetera.

Testes venerabiles Gabriel Mujal et Petrus Giberti, sutor, et discretus Iohannes Terme, presbiter.

Item dictus venerabilis Petrus Giberti, ut collector et cetera. Habito laudimio, firmavit ratione dominio predictam venditionis presentibus predictis.

20

1431, agost, 14. Cardona

Miquel de Vilorbina, àlies Bosser, mercader, ciutadà de Barcelona, com a tutor donat i assignat juntament amb Francesc Moragues, draper, ciutadà de la

mateixa ciutat, de les dues filles menors del difunt Joan de Vilorbina, àlies Bosser, mercader de la dita ciutat, subhasta a l'encant públic de la vila de Cardona la torre anomenada d'en Bosser, altrament dita d'Enoc o dels Jueus, amb el pati annex, situada a la dita vila. El seu domini alodial correspon al comte de Cardona a cens de dues gallines a pagar per Nadal. El millor postor és Antoni Coma, de la vila de Cardona, que ofereix el preu de 70 s. b. La venda és signada per Pere Gibert amb data del 18 de setembre d'aquest mateix any.

Arxiu de la Corona d'Aragó, Notarials, Cardona, Ca-0138, sense foliar.

Quod ego Miquell de Vilaorbina, alies Boser, mercator civi Barchinone, tutor datus et assignatus filiis pupillis Iohannis de Vilaorbina, quondam, quo supra nomine, licet in encanto publico facta super venditio de.lla torra vocata torra d'en Boser vel de n'Anoch, aliter dels Iueus, cum patio eiusdem, situata in predicta villa. Et tenetur pro domino comite Cardone cum totam dominationem ad censum unius parium gallinarum solvendorum in festo Natalis Domini. Hanc vendicione facio vobis Anthonio Coma, dicte ville, tanquam plus precio septuaginta solidorum Barchinone et si plus et cetera. Inducens et cetera. Obliguo omnia bona dictorum pupillorum et mea et cetera. Iuro et cetera.

Firmavit apocham de precium.

Testes discretus Iohanes Vila, presbiter, et Petrus Purçalls, scriptor.

21

1439, gener, 28. Cardona

Romeu de Molinjussà, de la vila de Cardona, ven a Bernat Ballarà, prevere, de la mateixa vila, que compra com a persona laica i privada, una eixida situada en la dita vila, en el lloc anomenat el Call, i que confronta amb l'hort d'Eloi Ballarà, el pare del comprador, amb l'hort de Pere Gibert, amb la casa de Francesc Bajona i amb la casa del venedor. El seu domini alodial correspon al comte de Cardona a cens d'una gallina a pagar per Carnestoltes. El preu de venda és de 2 florins d'or d'Aragó.

Biblioteca de Catalunya, Batllia de Cardona, Bat Car 16/1, sense foliar.

Noverint universi quod ego Romeu de Molinyosa, ville Cardone habitator, gratis et ex certa mea scientia et consulte, vendo et ex causa huius presentis

vendicione concedo bobis discreto Bernardo Belerani, presbitero eiusdem ville, tanquam laice et private persone ementa et de vestris propriis peccuniis, totam illam exitam sive ort quam habeo, teneo et possideo intus villam Cardone, in loco vocato lo Cayll. Et tenetur sub dominio et alodio multum egregii domini comitis Cardone cum firma, faticha et empara aliaque alodiali iure ad censum unius gallina anno quolibet dicto domino comiti exsolvende in festo Carniprivi. Et afrontatur predicta exita quam vobis vendo ab una parte cum orto Alodii Beleranii, patris vester, et ab alia parte cum orto honorabilis Petri Gibert et ab alia parte cum casa Francisci Bayona, a parte vero alia cum casa mei dicti venditoris. Hanc itaque vendicionem et ex causa huius presentis vendicionis concessione facio ego dictus Romeus de Molinyosa vobis dicto Bernardo Belerani, presenti, et vestris et quibus perpetuo volueritis de predicta exitam sive ort, introitibus et exitibus cunctisque suis iuribus et pertinenciis universis sicut melius dici potest scribi, intelligi et cognitari ad totum commodum, utilitatem et salvamentum vestri et vestrorum precio duorum florenorum auri Aragonie ponderis recti franchorum michi dandorum ab omni laudimio. [...]. Actum est hoc in villa Cardone vicesima octava die mensis ianuarii anno a Nativitate Domini millesimo·cccc·^o tricésimo nono. Sig+num mei Romei de Molinyosa predicti, qui hec laudo, concedo et firmo.

Testes huius rei sunt venerabilis Ugo Zarboceda, mercator, et Petrus Calla, pannorum parator, ville Cardone habitantes.